

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

NASRETTİN HOCA

Şükrü KURGAN

T.C.

KÜLTÜR BAKANLIĞI

TÜRK BÜYÜKLERİ

NASRETTİN HOCA

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI/695
Yayımlar Dairesi Başkanlığı
Türk Büyükleri Dizisi / 21

NASRETTİN HOCA

Şükrü KURGAN

(c) T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI, 1996 - ANKARA
ISBN 975-17-1457-5
Kapak Düzeni / Seçil KEMERKAYA

Birinci Baskı 1986, 10.000 Adet.
İkinci Baskı, 5.000 Adet.

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI MİLLÎ KÜTÜPHANE BASIMEVİ
ANKARA - 1996

Teknolojinin hızla geliştiği dünyamızda "Kültür Emperyalizmi" dev bir güce kavuşmuştur. Dünya bir kültürler çatışmasına ve doğuracağı acılara doğru gidiyor. Bu gelişmeler ancak; "Tarih Şuuru" na dayalı "Milli Kültür" ölçüsüyle değerlendirilirse, geleceğimiz açısından sağlam sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır.

Milli kültür birleştirici, yaratıcı bir güçtür. Bu gücün kaynakları dil, din, sanat, musiki ve mimaridir. Milli şahsiyetin bu temel unsurlarını ihmal etmeyi, tarih içerisinde çok pahalı ödemiş bir milletiz.

Kökü asırlar öncesine uzanan kültür ve medeniyet sahibi şerefli bir milletin mensubuyuz. Milletler de ağaçlar gibi kökleri üzerinde yaşarlar. Geçmişini unutan, yozlaşan toplumların geleceği de olmaz. Geçmiş i şuurlu olarak bilme, eskilerin tecrübelerinden faydalanma, bize ölçülü olmayı ve biz olmayı öğretir.

Geliş en çağı yakalamanın, çağdaş olmanın ilk şartı millî olmaktır. Millî olmadan milletlerarası camiada saygı görmek mümkün değildir. Çağdaşlık, kendi kültürümüzü günün bütün tekniklerinden faydalanarak dünyaya sunmayı bilmektir. Bunun için de kültürlü ve aydın insanlara ihtiyaç vardır.

Ciddiyet, haysiyet ve köklü bilgi ile bütünleşmiş şahsiyet sağlamlığı, aydın olmanın ana şartıdır. Millî klasik kültür değerleri, şahsiyet sağlamlığının temel harcıdır. Bu harcı ihmal etmek, büyük kayıplara sebep olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Klasik kültürünü tanımayan, millî kültür zevkine varamaz. Millî üslubu araştırıp sevemez.

Türk milletinin tarihi, medeniyeti ve sanatı dilinde, kelimelerinde yaşamaktadır. Dili yaşatan ise edebî eserlerdir.

Toplumlarda meydana gelen köklü değişmelerde edebiyatın rolü inkâr edilemez. Toplum hayatını yönlendiren, şekillendiren sanatçının büyük sorumlulukları vardır. Sanatçı, öncelikle ana dilini sevmek, korumak ve onu işleyerek geliştirmekle yükümlüdür. Kalemını millî kültürümüzün temel kaynaklarından beslemeli ve eserini duru, temiz, aydınlık bir Türkçe ile okuyucusuna sunmalıdır. Ancak o zaman yılların eskitemediği, farklı ve orijinal eserlere kavuşabiliriz.

Yunus Emre, Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Veli neden asırlara meydan okuyarak her dem taze duruyor ve bütün insanlığa ümit ve ışık olmaya devam ediyorlar? Yahya Kemal, Akif, Tanpınar, Necip Fazıl neden dillerden düşmüyor ve gönüllere taht kuruyorlar?

Çünkü onlar, milletimizin kıymet ölçülerine, moral değerlerine, töresine, geleneğine bağlı kaldılar. Kökleriyle bağlarını kesmediler ve sonsuza kadar da taze, diri kalacak birer âbide şahsiyet oldular.

İnanıyorum ki, bu güzel insanların dil, fikir ve ruh güzellikleriyle tanışan, kaynaşan genç nesiller; yeni şaheserlere imza atacak ve aralarından yeni âbide şahsiyetler çıkaracaklardır.

Bize düşen görev, bu mutlu tanışmaya zemin hazırlamaktır...

Dr. Ağâh Oktay GÜNER
Kültür Bakanı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	LX
GİRİŞ : Genel Olarak Gülme ile Gülmece (mizah) Üzerine	1
Nasrettin Hoca'nın Hayatı, Yaşadığı Çağ, Adı, Kişiliği	10
Nasrettin Hoca Hikâyelerinde Türk Halk Hayatının İzleri	19
Nasrettin Hocalar Üzerine	30
Nasrettin Hoca Gülmececinin Özellik ve Niteliği	38
Nasrettin Hoca'da Kara Mizah	43
Nasrettin Hoca'dan Batı'ya, Batı'dan Nasrettin Hoca'ya Geçmiş Hikâyeler	47
Nasrettin Hoca Türkçesi	54
Nasrettin Hoca'yı Tanıtan Kaynaklar	59
Halk Eğitiminde Nasrettin Hoca	66
Nasrettin Hoca Çalışmalarında Başarı- sızlığın Sebepleri, Bundan Sonraki Çalı- şmalara Verilecek Yön	71
Gerçek Nasrettin Hoca Hikâyelerini Ayır- makta Yararlı Kimi Ölçüler	76
Sonuç	78
Nasrettin Hoca'dan Örnek Hikâyeler	79
KAYNAKÇA ve NOTLAR	86

ÖNSÖZ(*)

1) Kültür ve Turizm Bakanlığımız «Nasrettin Hoca'yı Tanıtma» konusundaki bu çalışmanın hazırlanması teklifinde kitabın boyutlarını sınırlamak gereğini belirttiği için, Nasrettin Hoca ile ilgili bütün ayrıntılar üzerinde uzun süre duramadım. Durumu belirtir, okuyucularımın başına sığırım.

2) Nasrettin Hoca konusundaki çalışmalar; hem tarihçi, hem folklorcu yöntemi ile geliştirilmelidir. Çünkü hayatı ile tarihî bir kişilik olan Hoca'nın ünü zamanla öyle büyümüş, halk arasında öyle yayılmıştır ki, bir folklorcunun bu konuda bulacağı gerçekler, sadece yazılı belgelere dayanan bir tarihinin erişeceği sınırlı buluşları çok geride bırakacaktır. Daha açık söyleyişle, Nasrettin Hoca'nın folklorla mal olmuş kişiliği, onun tarihî kişiliğini unutturacak güçte bir önem taşımaktadır.

3) Tarih yöntemi ile sınırlı, yani sadece yazılı belgelere dayanılarak yapılacak Nasrettin Hoca araştırmalarının olumlu sonuçlar veremeyişinin bir sebebi de şudur : Şehirde yerleşmiş, okur-yazar aydınlar, bir halk adamı olan Nasrettin'i hor görmüşler, kaynak niteliğindeki kitaplarında ona yer vermemişler, bu sebeple Hoca'nın kişiliğini incelemeye değer bulmamışlardır.

4) Kitapta kimi hikâyelerden iki ya da üç defa söz edilmesinin sebebi, bu hikâyelerin ayrı konularda ele alınması zorunludur. Sözügelisi Nasrettin Hoca'nın ünlü «Parayı veren düdüğü çalar» hikâyesi, bir yerde dilimize bir atasözü kazandırdığı,

(*) Önsöz birinci baskı için hazırlanmıştır.

başka bir yerde de bir ekonomi kuralını belirttiği için ele alınmıştır.

5) Kültürümüzün dünyaca tanınmış tek imrence kişiliği olan Nasrettin Hoca'yı tanııtma çabalarına Kültür ve Turizm Bakanlığımızın destek oluşu, uzun süredir yakındığımız «Gerçek değerlerimize karşı aydın ilgisizliği» konusunda gelecek çalışmalar için umut ve iyimserlik vericidir. Girişimi sevinçle karşılamayı değerbilirlik borcu sayarım.

Şükrü KURGAN*

(*) *Şükrü Kurgan, 1912 yılında subay babasının atandığı Şam'da doğdu. Ailesi Maraşlıdır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Yüksek Öğretmen Okulu çıkışlıdır.*

1949-1951 yıllarında Sorbonne Üniversitesi'nin mukayeseli edebiyat kurlarını izledi. 1951 yılı yaz aylarında Unesco'nun Brüksel'de toplanan Eğitim Semineri'nde Milli Eğitim Bakanlığı temsilcisi idi. 1954-1960 yılları arasında Belgrad ve Atina'da Milli Eğitim Bakanlığı temsilcisi oldu ve bu sırada Belgrad Üniversitesi'nde Türk Edebiyatı öğretim görevliliği yaptı. Yurt içindeki öğretim görevlilikleri: Erzurum Atatürk Üniversitesi ile Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ndedir. Bakanlık Talim ve Terbiye Kurulu üyeliği ve baş müfettişliği görevlerinden emekliye ayrılmıştır.

Basılı kitap ve baskıya hazır incelemeler olarak eserleri şunlardır :

- 1. İzahlı Eski Metinler Antolojisi (Ankara 1943)*
- 2. Varlık Yayınları arasında yayımlanan Ziya Paşa, Recaizade Ekrem, Süleyman Nazif*
- 3. Osmanlı Devri'nde Mensur Hikayecilik (TDK Yayımı)*
- 4. Nasrettin Hoca (Atina 1965 - Yunanca)*
- 5. Nasrettin Hodja, Savie, Sa Personnalite, Analyse et Etude, Comparative de ses Anecdotes. Paris (1951 baskıya hazır)*
- 6. Nasrettin Hoca, Kültür Bakanlığı Yayımı. 1. Baskı. Ankara. 1986*

G İ R İ Ő

GENEL OLARAK GÜLME İLE GÜLMECE (MİZAH) ÜZERİNE (1)

Nasrettin Hoca yalnız Anadolu Türklüğünün değil, bütün Türk âleminin, ayrıca Balkan ve Batı uluslarının tebessüm kaynağı olmuş, kişiliğı Çin sınırını aşan bir evrensellik kazanmıştır. İnsanı hayvandan ayıran bu gülme yeteneğini küçümsememek gerekir, çünkü gülme mutluluğun simgesidir, mutluluk da, umut halinde bile kalsa, hayatın gayesidir. Nasrettin Hoca konusunu ele alan bu çalışmaya başlarken gülme ve gülmece üzerinde bildiklerimizi özetlemekte yarar görüyorum.

Gülme'nin tarihi, kişioğlunun tarihi ile yaşıttır. Bu gerçeğı, insanın evren ile evren ötesi inançlarını kapsayan kozmogoni : Yaratılıő destanlarında belirtilmiş görüyoruz. Sözeliliő Şamanlık kozmogonisinde Tanrı Ka rahan, yalnızlıktan duyduğı bunalım sonunda, insanı, destandaki deyimiyle kişioğlunu yaratır. Böylece, bunalımının zıttı olan huzura kavuşmak dileğindedir, mutlak anlamda huzur da her türlü sevincin, gülmenin kaynağıdır (2).

Ayrıca, eski Yunan heykellerinin ilk çağında, belki eski Mısır tarihinden kaynaklanan bir etki ile, ölümden

sonraki mutluluğa inanıldığı için, bütün yüzlerde bir gülümseyiş görülür (3).

Eski Buda heykellerinde, ölümden sonraki sonsuz huzur inancının sevinci, yine gülümseyişle belirtilmektedir (4).

Etrüsklerden kalan lahitlerin heykellerinde de, ölümden sonraki hayatın mutluluğu belirtilen gülümsemeler görüyoruz (5).

Sonradan bu inanç, bu «ölümden sonra gerçekleşecek sonsuz mutluluk inancı» sarsılmış ve bunun ölümden daha kötü bir sonucu olmuştur : Yani, artık heykellerde, insan yüzüne, ebedi hayatı müjdeleyen gülümseyiş yerine «sonsuzluğa kadar yok olma korkusu» nun acı buruşukluğu kazılmaya başlamıştır.

Din kitapları da, insanı, yaratık olarak yaratan Tanrı yanında çok küçük gördükleri için, gülme, gülümseyiş ve sevinçten yana gözükmüyorlar, sözgelişi İncil’de, özellikle ahiret mutluluğundan çok söz edilirse de, mutluluğun ilk belirtisi, tabîi sonucu olan gülme ve gülümseyiş üzerinde durulmamıştır. Kur’an’a gelince Kur’an’da, gülmek bir yana, gülmek yerine ağlamak gerektiğini belirten âyetler vardır : Tevbe suresinin 81 ile 82. âyetlerinde, Peygamberin buyruğuna karşı gelerek savaşa gitmeyenler için : «Onlar birbirlerine : Bu sıcakta harbe çıkmayın! dediler. Oysa cehennem ateşi daha sıcaktır, eğer bunu anlasalar... kazandıklarının cezası olarak az gülsünler, çok ağlasınlar» denmektedir. Yalnız Yusuf suresinin 12. âyetinde, Çocukların oynama, gezme hakları kabul edilmekte, Peygamber Yusuf için, kardeşleri, babaları Yakub’a : «Yarın onu bizimle gönder, gezsin, oynasın» demektedirler.

Sonradan, belki de kutsî kitabımızın bu konudaki sertliğini gidermek için, Peygamberin latifeyi sevdiği, ki mi zaman şakalaştığına dair fıkralar görülmeye başlamıştır. Onlardan biri şudur : Bir gün yaşlı bir kadın Peygambere sorar : — İhtiyar kadınlar Cennete girebilir mi? Peygamber önce — Hayır diye cevap verir, sonradan kadının çok üzüldüğünü görünce : «— Dediğimi anlamadın, ihtiyar kadınlar cennete girmez dedim, sen giremezsin demedim, çünkü Allah önce sizi gençleştirecek, sonra cennetine alacaktır» biçiminde latife eder ve yaşlı kadını sevindirir.

Eski metinlerimize gelince, bunlardan birinde, doğrudan doğruya gülmenin değil de, iyimserliğin övüldüğü görülmekte, kötümser bir insanın durumu şöyle açıklanmaktadır : «O, bir uçurumun kenarındaki çalıya tutunmuş olarak boşluğa sarkıtılmıştır. Bir ak, bir de kara sıçan, bu çalının köklerini kemirmektedir. Ak sıçan onun gündüzleri, kara sıçan onun geceleridir.

Daha sonra, Divanü Lûgât -it Türk'te atalarımızın mutluluğu «gece gündüz sevinmekte, bayram edip oynamakta» bulduğunu belirten şiirlere rastlıyoruz (*).

En eski folklor ürünümüz olan Oğuz Destanı'nda da, gülmenin özel bir yeri ve önemi vardır. Bu destanda Oğuz'un gökten düşen mavi ışık içinde gördüğü ilk sevgilisinin güzelliği şöyle anlatılmaktadır : «O kız öyle güzeldi ki, gülse, Gök Tanrı da gülüyor, ağlasa Gök Tanrı da ağlıyordu.» (?) Açıkça görülüyor ki, Türk ulusu sevilen güzelde, her şeyden önce, gülmeyi ve güler yüzü aramaktadır.

Yine Oğuz Destanı'nın tam dört yerinde Oğuz Kagan'ın her başarı sonundaki sevinci, güler yüzlülüğü «Oğuz Ka-

gan sevindi, güldü» sözleriyle belirtildiği gibi, ülkesini çocuklarına bırakırken söylediği «Dostlarımı güldürdüm» sözünü de hatırlatmak yerinde olur (6).

Gülmeyi inceleyen eserlere gelince, İslâm dini etkisindeki eserler, gülmeyi «ümûr-u garibe-i idraktır : anlama yeteneğinin garip bir işidir» biçiminde tanımlamış ve insan için «hayvân-ı dâhik : Gülen hayvan» demekle yetinmişlerdir. Böyle olunca «Gülme» konusundaki ciddi incelemeleri batıda arayacak ve ilk olarak Fransız filozofu Henri Bergson' (1859-1941) un «le Rire : Gülme» adlı eserinde bulacağız. Bergson bu kitabında gülme olayını : 1) Genel anlamda komik, 2) Hayatın içindeki komik, 3) Karakter komiği olarak üç bölümde inceler ve «Gülme» konusunda son söz olarak şöyle der :

«Gülme, deniz dalgalarının sahile çarpışlarından sonra görülen beyaz, hafif köpüklere benzer. Sahilde oynayan bir çocuk, ondan bir avuç alınca, elinde sadece tuzlu ve acı birkaç damla su kaldığını görünce şaşırır. Gülmenin doğuşu da bu köpüğün doğuşu gibidir, yani gülme, toplum hayatının dış yüzündeki isyanların simgesidir ve bu sarsıntıların izlerini anında çizmektedir. O da, benzediği köpük gibi parlak ve şendir ama, bu beyaz köpüğü incelemek üzere ele alan bir filozof da, onda, pek az cevhere karşılık, çok nicelikte acılar bulacaktır (7).

Sonra, Bergson değerinde başka bir filozof, Jacque Sternberg, «Gülmenin Şaheserleri» adlı antolojiye yazdığı önsözde şu sonuca varıyor : «Hasılı gülmek kadar kaypak, çok yönlü hiçbir kavram yoktur» diyebiliriz. Bu sebeple, gülmeyi tanımlamak, onun sınırlarını belirtmek uğruna çok mürekkep harcanmış, kimi zaman gözyaşı, hatta kan dökülmüştür. Ancak bütün bu çabalar boşuna harcanmıştır, çünkü herkesin gülme merceği kendisine

göredir, kimi insan, her hadisede bir gülme sebebi bulun-
ken, kimileri de hiçbir konuyu gülmeye değer saymayı
bilir ⁽¹⁰⁾.

Bergson kitabında, ayı, maymun gibi hayvanları ken-
dimize benzeterek güldüğümüzü söylemekte ve bu göz-
lemle : «İnsan olmasaydı «gülünç» kavramı da olmayac-
tık» sonucuna varmaktadır. Bu görüşe H.C. Wels de ka-
tılmakta ve «insan toplumunun oluşundan beri, nerede
iki - üç insan bir araya gelmişse orada alay, taklit, parodie
(gülünçleştirme) olayları birleşerek bir komedi ortaya çık-
mıştır» demektedir ⁽¹¹⁾.

Gülme konusundaki bu özetlemeye son verirken Türk-
çemizin dünya dillerini imrendirecek nitelikte, değeri dil-
le denmez bir gücünü belirtmeyi gerekli görüyorum : Ko-
nuşma ve yazı dilimizin - başka dillerin yoksun bulun-
duğu - bu güçlü deyişi, kısa ya da uzun sürecek ayrılış-
larda kullandığımız «Güle - Güle» bileşik kelimesidir. Doğu
ve batı dillerinden hiçbirinde bu güzel deyiş, yani, ayrıl-
dığımız insana, ayrılık süresi boyunca, güler yüzle yaşa-
nacak bir mutluluk dileme inceliği yoktur. Bu görüşümü
destekleyen örnekler de şunlar :

a) Arapça konuşma dilinde, ayrılan «seni Allah'a
emanet ettim» der, karşı taraf da «selametle gidesin» ce-
vabını verir.

b) Acemler ayrılırken birbirilerine «Huda hafız : Se-
ni Allah korusun» derler.

c) Fransızca ile Almandada, karşılıklı, «Yine görüş-
me» dileği belirtilir.

ç) İngilizcenin veda kelimesi de, karşılıklı, «iyi di-
lekler» belirtmekle yetinmektedir.

Sunduğum bu örnekler, beni, sözü uzatmaktan kurtarmaya yetecektir.

Gülmecenin niteliğine gelince, bu konuda kesin bir sonuca erişmek de sanıldığı kadar kolay değildir. Kolay olmayışının sebebi, Gülmece «karşılığı» olarak Batı dillerinde görülen «humour» kelimesinin anlamı üzerindeki uzun süren tartışmadır. Söz gelişi, aslı İngilizce olan humour kelimesi için, Fransızca Larousse sözlüğünün 1968 yılı baskısında şu açıklama vardır : «Humour : Bir ciddiyet havası içinde gizlenmiş alaylı, şaşırtıcı sevinç ve neşe. Swift İngiliz humour'unun en iyi temsilcisidir» Ancak, Bergson'dan sonraki güçlü yazar - filozof Jankelevitch'e göre, bu tanımlama iki yönden tutarsızdır, önce, burada humour ile alay birbirine karıştırılmıştır. Sonra Swift örneği de iyi seçilmiş sayılmaz, çünkü Swift, buradaki iddianın tam tersine, «bir neşe ve hafiflik havası içinde, çok ciddi şeyler söylemiştir. (Larousse sözlüğü yeni baskılarında Swift örneğinden vazgeçmişse de «humour'un ciddiyet havasına bürünmüş hafiflik olduğu» iddiasında direnmiştir.) Sonradan Jankelevitch, ciddi bir çalışma ile, humour ve ironie'yi, yani gülmece ile alayı birbirinden ayırdı ve humour'un esprit (nükte) olmadığını belirterek konuyu aydınlığa çıkardı. Amerikalı gülmece yazarı Marc Twein de, bu görüşe katılarak, humour'un Esprit : Söz oyunundan değil, insan hayatındaki durumların çelişkilerinden doğduğunu ispatlayan eserler yazdı.

Başka bir görüşe göre kimi humour'cularda kederle çılgınlık karışımı bir nitelik vardır. Böyle humour'cular, içkilerini kafatasından kadehlerle içmişler, yataklarını bir tabutun içine sermişlerdir.

Humour konusuna değinenler yalnız humour'cular değildir. Söz gelişı Freud'a göre humour, bizi üzüntülerden koruyan yüce bir eğitim aracıdır.

Michel Ragon'a göre de humour, insan ruhunun çevresindeki ahmaklıklara karşı en sağlam, en etkili, en içten tepkisidir, yani humour, sözü edilen ahmaklıklara karşı kolayca bir çığlık haline dönüşebilecek bir ayaklanmadır.

Bu bölümün sonunda, Gülmece konusu ile uğraşmanın hiçbir zaman rahat ve kolay bir çaba olmadığını, bu alanda çalışan sanatçıların hayatlarını 30 - 40 yaş arasında yitirdiklerini, kimilerinin de çıldırarak öldüklerini belirtmeliyim.

Gülmece konusundaki bu özetlemede Batı'nın «Humour Noir» dediğı «kara mizah» üzerinde de durmak zorunluğ u vardır.

Önce kara mizah deyiminin anlamını düşenelim : Acı, elem, keder duyguları, insan oğlunun yaşadığı her ülkede ve daima vardır. İşte bu acılar ,ulusların mizah ürünlerinde, güldürücü etmenin yanında, karamsarlıkla düşündürücü duygular da yaratır ki bu duygulardan doğan mizaha «kara mizah» diyoruz. Dilimizde bu tür mizahı tanımlayan «Gülüyorum ama içim kan ağlıyor» deyimi vardır. Doğu ve Batı'da ürünler verdiğini bildiğimiz kara mizahın bizdeki en güçlü örneklerini Bektaş i hikâyelerinde buluyoruz :

Bektaş i bir hamamda yıkanırken hamamcıya ödemesi gereken bir kuruşunun olmadığını hatırlar ve başını göğ e yönelterek şöyle der : - Allahım, bana bir kuruş ihsan et de hamam parasını ödeyeyim! O anda şiddetli bir deprem

olur, hamamın kubbesi yıkılır, Bektaşî de herkesle birlikte kaçarak canını kurtarır. Ancak biraz sonra dua eden birisine rastlar, bu adam borcunu ödemek için, Allah'tan 300 altın istemektedir. Bektaşî adama bir tokat vurduktan sonra şöyle der :

— Ayol, onun bu günlerde parası yok! Demin bir kuruş için hamamı yıktı, sen üçyüz altın istiyorsun, Dünyayı mı yıkacaksın?

Batı kara mizahının ilk örneklerini XVIII. yüzyılın başında İngiliz yazarı Swift veriyor. Fransa'da kara mizah, daha geç, XIX. yüzyılda başlamıştır. Bu tür mizah için yapılan tanımlamalardan üç örnek veriyorum :

- 1) Kara mizah ölümün acı gülüşü ile gülen mizahtır.
- 2) Kara mizah toplumun budalalıklarına başkaldıran bilinçli bir tepkidir.
- 3) Kara mizah evrenin çirkinliğini acı biçimde yansıtan bir mizahtır.

Batı edebiyatının güçlü kara mizah yazarları Baudelaire, Maupassant, Verlaine, Kafka ile Amerikalı Edgar Poe ve O. H  nri'dir. Fransa'da her yıl bir kara mizah yarışması düzenlenerek başarılı yazarlarına ödül verildiğini «Humour 1900» adlı eserden öğreniyoruz (12).

1916 - 1918 Genel Savaşından sonra kara mizah ölümü ve sakatlığı da konu olarak işlemeye başlıyor. Örnekler ş  nlar :

- 1) Mezarlıkta   l  ler için konmuş bir posta kutusu gördüm.
- 2) Tabut yapılan   am ağacı, her mevsimde yemeyşildir.

3) Tabut, ölülerin kabul salonudur, orada mezar kurtlarını kabul ederler.

Ölüm konulu kara mizah için Verlaine'in şu cümlesi ünlüdür : «Hiçbir eğlence beni ,bir ölünün gömülmesi kadar neşelendirmez.»

Konu olarak sakatlığı işleyen kara mizahtan da bir örnek veriyorum : Savaşta yaralanarak bacağı kesilen bir general, bu olaydan çok üzülen emir erine şöyle diyor : «— Uzun etme, bundan sonra tek çizme boyayacaksın.»

Dünya kara mizahının en güçlü örneklerini André Breton'un «Kara Mizah Antolojisi» adlı kitabında bulabiliriz (¹³).

NASRETTİN HOCA'NIN HAYATI, YAŞADIĞI ÇAĞ, ADI VE KİŞİLİĞİ

Nasrettin Hoca'nın XIV. yüzyıl sonunda ve XV. yüzyıl başında, Timur'la çağdaş olarak yaşadığı rivayeti yanlışır ve bu yanlış XVII. yüzyılda on ciltlik seyahatnamesini yazan Evliya Çelebi'nin yanlışlığından doğmaktadır ⁽¹⁴⁾. Evliya Çelebi, Hoca'nın «hamamda Timur'un futasına paha biçme» hikâyesini, hiç eleştirmeden kitabına almış, bu yüzden Hoca'yı Timur'la çağdaş tutan yanlış inanç, yaşadığımız XX. yüzyıl başına kadar sürüp gelmiştir. Oysa bu tezin yanlışlığını tespit eden belgelerimiz vardır :

1) Hoca'nın Selçuk Sultanı Alâeddin'le beraber yaşadığını belirten hikâyeler,

2) Timur'un 1402'de Ankara'ya gelişinden 9 yıl önce, 1393'te Hoca'nın türbesini ziyaret eden Yıldırım Beyazıt'ın sipahi erlerinden Mehmet'in türbe sütunundaki yazısı ⁽¹⁵⁾,

3) Hoca'nın 1208 ile 1284 yılları arasında yaşadığını, yani Timur'la çağdaş olamayacağını belirten, Fransız Büyük Ansiklopedi'deki bilgi ⁽¹⁶⁾.

Nasrettin Hoca'nın hayatına ait bilgimiz sınırlıdır : özetlersek, 1208'de doğmuş, 1284 yılında, 76 yaşında öl-

müştür. Doğum yeri Eskişehir’de Sivrihisar ilçesinin Hortu köyüdür. Bugünkü Hortu köylüleri arasında Nasrettin Hoca soyundan geldiklerini söyleyenler vardır. Babası Hortu köyünün imamı idi. Babası ölünce, geleneğe uyarak köy imamı olmak istemedi, bu görevi babasının çömezlerinden Molla Mehmet’e bağışladı ve Akşehir’e gitti. Konya’da medrese öğrenimini gördüğü rivayeti vardır. Doğru sözlü, düşüncelerini açıkça söyleyen, gülmece yaratmaya elverişli yaratılışı ile çevresinde sevgi ve saygı sağladı. Ziyaret edilen bir türbe halindeki mezarı Akşehir’dedir. Görevle Arabistan’a gönderildiğini belirten hikâyeleri vardır. Özel hayatını konu edinen hikâyelerine göre bilgin, zeki bir insandır. Gençliğinde köylerde hocalık, sonra kadılık ve bir ara müderrislik etmiştir. Zengin, refahlı bir hayata erişememiştir. Odununu dağdan kendi keser, buğdayını değirmene kendisi götürürdü, bütün hayatında geçim sıkıntısı çekmiştir. Evlidir, iki katlı bir evi huysuz bir karısı, bir oğlu, bir kızı, bir de İmad adlı molası vardı.

Nasrettin Hoca’nın yaşadığını kabul ettiğimiz 1208 ile 1284 yılları arasında onun çağdaşı olan ve kimileri iki defa tahta çıkan Selçuk sultanları şunlardır : Birinci Gıyasettin Keyhusrev, Birinci İzzeddin Keykâvus, Birinci Alâeddin Keykubat, İkinci Gıyasettin Keyhusrev, İkinci İzzeddin Keykâvus, Dördüncü Rükneddin Kılıç Aslan, İkinci Alâeddin Keykubat ile Üçüncü Gıyasettin Keyhusrev.

Hoca’nın yaşadığı zamanın Selçuk tarihini incelersek, sadece Birinci Alâeddin Keykubat devrinde (1219 - 1236) Anadolu’nun mutlu günler yaşadığını görürüz. Hoca’nın gençliğine raslayan bu on yedi yıllık refah çağı, Alâeddin Keykubat’ın ölümü ile sona erer ve özellikle 1243

Kösedağ yenilgisinden sonra, Anadolu Türk halkının mutsuz, kara günleri başlar.

Bu mutsuzluğun sebeplerini belirtmeye çalışalım :

1) XII. yüzyıl Haçlı seferlerinin getirdiği, XIII. yüzyılda da süregelen yoksulluk,

2) Moğol istilasının önünden kaçan ve Erzurum, Erzinçan, Sivas dolaylarına yerleşen Harezmi ve Türkmen göçmenlerinin beslenmesi zorunluğu,

3) Bütün Anadolu'ya yayılan Moğol ordularının masraflarını karşılama zorunluğu,

4) Selçuk sultanlarının saltanat kavgaları için kiraladığı Suriye askerlerini besleme zorunluğu,

5) Vergileri dayanılmaz hale getiren büyük memurlarla kadıların rüşvet ve gösteriş masraflarını karşılama zorunluğu,

6) Ve nihayet, Anadolu beylikleri saraylarının her türlü israf ve sefahat masraflarını ödeme zorunluğu.

Bu özetleme, XIII. yüzyıl Anadolu Türk halkının bunalımını belirtmeye yetecektir. Resmi sultan tarihlerinin sadece «isyanlar» diye kaydettiği Kızıl Hamit, Cimri, Hatıroğlu ile Babalılar ayaklanmalarını ve sonunda Baba İlyas'ın idamı olaylarını da bu sebeplerle açıklamak gerekir. O kadar ki, kimi yerlerde halk, 1299 kıtlığı yüzünden ölü hayvan hatta insan eti yemek zorunda kalmıştı. Sunduğum bilgiler, bu çağda doğan Nasrettin mizahının niçin **şen bir mizah olmadığını** belirtmeye yetecektir. Yunus Emre ile Mevlana'nın bu çağda yetişmeleri de sebepsiz bir raslantı değildir : Yaşanan hayattan umudunu kesen toplumun gerçek mutluluğu ölümden sonra aramak çare-

sizliğı içinde, bu mistiklere yöneldiğini kabul etmek gerekir.

«Hoca'nın adı» sorununa gelince, Nasrettin kelimesi, Batı dillerindeki kimi özel adlar gibi, anlamsız bir ad değildir. Arapça «yardım, zafer» anlamındaki «Nasr» kelimesinin «el» harfi - tarifi ile «din» kelimesine bağlanmasından doğmuştur. «Tanrı'nın dine yardımı, dinin zaferi» anlamındadır. «Hoca» ise Farsça Hâce kelimesinin Türkçeleşmiş hâlidir ve dilimizde «bey, öğretmen, bilge bilgin» demektir. Selçuk sultanlarının «Alâeddin, Rükneddin, Gıyaseddin gibi adlar almalarının, Hoca'nın adını etkilediğini söyleyenler varsa da bu konu tartışmalıdır. Ben Anadolumuzda ona Nasrettin Hoca, Hoca Nasratı, ya da sadece Hoca, dendiğini belirtmekle yetiniyorum. Azerî Türkleri Hoca'ya «Molla Nasrettin», Çin Türkistanı'ndaki Türkler «Nusrdin avanti (efendi)» diyorlar.

Hikâyelerinde beliren kişiliğine göre Hoca, hayatının yoksulluklarını güler yüzle karşılayan, insanların bencil yönlerini taşlarken merhametsiz, toplumun değersiz inançlarını maskaraya alan bir insandır. Komiğinin öğelerini yabancı kaynaklardan değil, günlük hayatının olaylarından almaktadır. Vücut yapısına gelince, yazma, taş basması ve basma kitaplardaki resimlerine göre, Anadolu Nasrettinimiz ne ufak - tefek, ne iri - yarıdır, nur yüzlü, neşeli bir ihtiyardır, eşeği ile öküzü hayatına karışan iki varlıktır. Başarılarında, güç durumlarını çözmekte fizik kuvvetini değil, - Dedekorkut : Korkut Ata gibi - olgun yaşının zekâ ve tecrübelerini kullanır. Resimlerinde kıyafeti, büyükçe kavuklu, kürk ya da cüppe giyinmiş olarak çizilmektedir. Güler yüzlü, güzel bir renkli minyatürü, Topkapı Sarayı hazine kitaplığındadır.

Nasrettin Hoca'nın kişiliğinden söz ederken karşımıza çözülmesi gereken iki sorun çıkmaktadır :

I — Yabancı ve yerli yazarların çelişik yükümlerinden kurtularak, Anadolu Nasrettinimizin gerçek kişiliğini belirtmek.

II — Nasrettin Hoca'nın kişiliğini, onun yetmiş altı yıl süren göçümlü hayatında sınırlamak yerine, bu kişiliği binlerce yıllık Türk halk hayatının bütününde gerçekleştirmiş görmek.

Bu sorunlar üzerinde, kısa da olsa, durmak zorunluğu vardır :

I — Fransızca İslâm Ansiklopedisi'nin Nasrettin Hoca maddesini yazan Prof. Bayraktareviç (¹⁷), Paris Doğu Dilleri Okulu'nda Prof. Basset'nin «Djeha Üzerine Araştırmalar» (¹⁸) adlı eserindeki görüşe katılarak, «Hoca adının X. yüzyılda Fazara kabilesinden bir Arap olan Coha'nın adından doğduğunu, «Türklerin kendilerine yabancı gelen bu Djoha - Djuha kelimesini değiştirerek Hoca haline getirdiklerini, Nasrettin Hoca hikâyelerinin de, aslında Coha'nın hikâyeleri olarak Batı'ya geçtiğini, bu hikâyelerin XV. ya da XVI. yüzyılda Türkçeye çevrilip 'Nasrettin' adlı birisine mal edildiğini, aynı hikâyelerin XVII. yüzyılda Arapçaya çevirildiklerini» söyledikten sonra : «böylece Türkler, vaktiyle Araplardan aldıkları hikâyelerin bir bölümünü Araplara iade ettiler» sonucuna varmaktadır (¹⁹). Bu yanlış görüşe göre, Coha ya da Cuha olmasa, Hoca da olmayacak, yani Nasrettinimiz «yaşamış insan kişiliğini» yitirmiş bulunacaktı. Yine bu görüşe göre, Nasrettin hikâyeleri de Arap kaynaklarından gelmiş olacak, sonradan, XVII. yüzyılda biz, vaktiyle Araplardan aldığımız bu hikâyeleri, Araplara geri verecektik.

Bu görüşün gerçeğe aykırılığını belirtmek kolaydır : Eğer Nasrettin adının yanındaki «Hoca» kelimesi, kimi Batı dillerindeki özel adlar gibi, anlamsız bir kelime olsaydı, bu görüş üstünde durmaya değer sayılabilirdi, hattâ, buradaki Hoca kelimesi sadece «Hoca'nın adı» olarak kalsaydı, belki bir Coha - Hoca değişmesi de akla gelebilirdi. Oysa Nasrettin Hoca'nın hocalığı, lafta kalmış bir hocalık değildir ve «Hoca'nın kadılığı, Hoca'nın ilkokul öğretmenliği, Hoca'nın medrese hocalığı» gibi, pek çok hikâyeye konu olmuş bir hocalıktır, zaten değerli Nasrettin Hoca incelemesi ile ünlü Albert Wesselski de kitabında «Nasrettin Hoca hikâyelerine kaynak sayılabilecek hiçbir Coha fıkrasına raslamadım» diyerek bu sorunu aydınlığa kavuşturmuştur (20).

Hiçbir temele dayanmayan, ilmi değerden yoksun, bu ve buna benzer iddialar, Batılı yazarların kimisinde gördüğümüz «Nasrettin Hoca'yı Arap asıllı kişilere bağlamak» saplantısının sonucudur. Bu saplantının sebebi de, İslâm uygarlığını bütünü ile Arap ürünü, sadece Arap ulusunun yarattığı bir uygarlık sanmak, Türklerin bu uygarlığa hiçbir değer katmadıkları, katamadıkları gibi yanlış bir inançta direnmektir.

Ancak bu gözlemi bütün Batılı yazarlar için genelleştirmek doğru değildir, çünkü Hoca'yı kelimenin tam anlamı ile olumlu biçimde değerlendiren yazarlar da vardır. Sözgelisi Çağdaş Alman yazarı Otto Spies, elli beş Nasrettin Hoca hikâyesini yayımladığı Almanca kitabının önsözünde Nasrettin Hoca için şöyle diyor : «Hayatı, bir sevincin gülümseyişi olarak almak ... Neşeli ve şakacı olmak ... olağanüstü latifeci bir karakter taşımak ... Bunlar Türk Halk Mizahı'nın özellikleridir. Türk mizah hikâyelerinin klasik kişiliği de Nasrettin Hoca'dır. Genç,

ihtiyar, zengin, fakir, her Türk onu sever. Yalnız Türkler değil, bütün Doğu âlemi, adını duyunca gülümser. Yaşadığı çağı tespit etmek güçse de hikâyelerinin nesilden nesile şöhreti artmaktadır. Bu hikâyelerde, Almanların Eulenspiegel'inde olduğu gibi, delice olaylar yoktur. Nasrettin Hoca'da saflık nükte ile, aptallık akılla birleşmektedir. Yine bu hikâyelerde felsefe ile gerçek, tatlı bir mizah kisvesine bürünmüştür. Bu sebeple Wesselski 'Nasrettin Hoca Türklerin Ezop'udur' diyor» (21).

Nasrettin Hoca'nın kişiliği üzerindeki zıt görüşleri yerli yazarlarımızda da buluyoruz : Bu yazarlar, yüzyıllar boyunca bildiğimiz Nasrettin Hoca'yı beğenmeyerek, onun yerine koymak üzere, yine XIII. yüzyılda ve Anadolu'da yaşamış, toplumda yüksek mevki sahibi, ünlü, **zengin insanlar aramışlar ve bulabildikleri - adı Arapça Nasr kökünden gelen - her kişiyl gerçek Nasrettin Hoca sanmışlardır. Bunlardan yalnız üçü üzerinde duracağım :**

1 — Nasrettin Hoca'nın Selçuk devletinin uç beyi iken Kastamonu'da siyasi egemenlik kuran Çoban oğullarından Yavlak Arslan'ın oğlu Nasırüddin Mahmud olduğu tezi.

2 — Müstevfi (maliye uzmanı) Nasırüddin Mehmet' in Nasrettin Hoca olabileceği tezi.

3 — Kastamonulu zengin Nusratüddin Çelebi'nin Nasrettin Hoca olması tezi.

Nasırüddin Mahmud'un Nasrettin Hoca olduğu tezi, İ.H. Danişment'in bir makalesi ile ortaya çıkmıştır (22). Bu iddia, yazma nüshası Paris milli kütüphanesinde bulunan eksik Selçukname Kitabı'na dayanır. Aslını benim de gördüğüm bu kitapta bir «Hace Nasirüddin bin Yav-

lak Arslan» adı geçmekte ise de, bu Nasırüddin'in Nasrettin Hoca olduğuna inandıracak kesin bir tanık yoktur.

Müstevfi Nasırüddin Mehmet ile Kastamonulu Nusratüddin Çelebi'nin de Nasrettin Hoca olduğunu destekleyecek ilmi belgelerden yoksunuz. Bu kitabın sınırlı boyutları, ayrıntılara girmeye elverişli olmadığından kaynakça olarak rahmetli İbrahim Hakkı KONYALI'nın «Akşehir» adlı kitabını salık vermekle yetiniyorum (2).

Ayrıca belirtmeliyim ki, yazma, taş basması ve basılı kitaplarda Hoca'nın adı her zaman «Nasrettin Hoca» olarak geçtiği gibi, hicri 881 (1476) yılındaki vakfiyede de açıkça «vakf-ı Mevlana Nasreddin» kaydı görüldüğünden, bu adı «Nasırüddin» ya da «Nusratüddin» biçiminde değiştirmek girişimi, boşuna bir çaba ve anlamsız bir davranıştır.

II — Şimdiye kadar kişiliğini incelediğimiz Nasrettin Hoca Sivrihisar'da doğup 76 yaşında Akşehir'de öldüğünü bildiğimiz Nasrettin Hoca idi. Bu sebeple Türk halk hayatının bütünü içindeki «ölümsüz Nasrettin Hoca» üzerinde duramadık. Oysa Türk halk hayatının bütünü içindeki bu ölümsüz Nasrettin Hoca, folklor yöntemi ile incelenmesi gereken, folklorcunun konusu olan Nasrettin Hoca'dır. Türk halkının böyle bir Nasrettin Hoca tipi yaratarak onu yedi yüzyıl boyunca sevip yaşatması olayı, tek insan olarak 76 yaşında ölen Hoca'nın sınırlı ve kısa hayatından daha önemlidir. Bu noktadan hareketle diyecğim ki, şimdiki hayatımızın bile şen ya da yaşlı bütün sahnelerini yansıtan birer Nasrettin Hoca olayı, mutlaka vardır. Bunun anlamı da «Hoca'nın somut olarak 'Dünkü, bugünkü ve yarınki Türk Halkı' haline geldiğidir». Bu gerçeği anlamak, bizi, onun Timur'la mı, Timur'dan önce ya da sonraki tarihî kişiliklerle mi yaşadığı konusundaki

kendimizin, karşımızdakilerin cevaplanması güç sorularından kurtaracak, bize altmış - yetmiş yaşında fani bir insan yerine, Türk halkı gibi ölümsüz bir Nasrettin Hoca bağışlayacaktır.

Son olarak şunu belirtmeliyim : Nasrettin Hoca'nın kişiliğini hiç anlamayanlar, ona «nüktedan, nükteci» diyenlerdir, çünkü Batı dillerinde Esprit kelimesi ile karşılanan nükte, hiçbir sosyal, ciddi konuya ilişmeyen, söz oyunu biçimindeki değersiz bir güldürme aracıdır, oysa Nasrettin Hoca mizahı, Türk halkının yüzyıllar boyunca derdine ortak olmuş, cemiyet sorunlarına dayalı, değerli ve yapıcı bir gülmedir.

NASRETTİN HOCA HİKÂYELERİNDE TÜRK HALK HAYATININ İZLERİ

«Nasrettin Hoca Hikâyelerinde Türk Halk Hayatının İzleri» konusuna girerken önce iki soruyu cevaplamak gerekiyor :

- 1) Hangi Nasrettin Hoca'nın hikâyeleri?
- 2) Hangi çağ ve alandaki Türk halkının hayatı?

Çünkü, yeryüzünde Türk halkının yaşadığı her alanda, bu Türk toplumlarının doğasından doğan, türlü kişiliklerde Nasrettinler vardır. Bundan başka çeşitli alanlarda yaşayıp devlet kuran Türklerin, birbirinden az ya da çok farklı, halk toplumları olduğunu biliyoruz.

Bütün bunları konuyu dağıtmak değil, derleyip toparlamak için saydım, şimdi açıklıyorum ki benim hikâyeleri üstünde duracağım Nasrettin Hoca, benim deyimimle, «Anadolu Nasrettini»dir, hayatından söz edeceğim Türk halkı da «Anadolu Türk Halkı» dır.

Nasrettin Hoca hikâyelerinde gördüğümüz ilk ortak değer, bu hikâyelerin bütününde insan ve insanlık gerçeklerinin ele alınışıdır. Hoca'nın insan dalgınlığı ile alay eden şu hikâyesini düşünelim :

Hoca, komşularının emanet olarak verdiği sekiz eşeği değirmene götürmektedir. Bir aralık, eşekleri saymak

ister ve kendi bindiği eşeği unuttuğu için, eksik bulur. Telaşla inip yerde sayar tamamdır. Tekrar eşeğe biner, sayar, yine eksik!.. Hikâye, bu dalgınlığı Hoca'ya iki, üç defa yakıştırarak dalgınlıkla alay eder. Hikâyenin kuruluşunda olayın dalgınlık sınırını aşmayışı, yani bize uzun süre sayımla uğraşan bunak bir Hoca verilmeyişi dikkatimize layıktır : Böyle olmasaydı, dalgın Hoca'ya gülmek yerine, bunak, yani hasta Hoca'ya acıyacaktık.

Bir de herkesin bildiği şu «Hocanın bindiği dalı kesme» hikâyesini alalım : Bu olay bir delinin başına gelseydi, yani biz bir deliyi tehlikeli biçimde düşebileceği bir dalı keserken görseydik, durum yine güldürücü değil, acıklı olurdu. Oysa Hoca'nın hikâyesi acıklı değil, eğlendiricidir. Bunun sebebi «Hoca'nın deli olmadığını, tam tersine, delilik tasladığını», sahne yaptığını bilmemizdir. Nitekim Hoca, dar görüşlülerin ahlaklık aradığı bu hikâyede, Türk halkına gereken dersi vermiş, «Bindiğin dalı kesme, düşersin» diye, «iyiliklere, yardımlara karşı nankör olmamayı» öğretmiştir. Hem de, hikâyenin yedi yaşımızda duymuşsak yetmiş yaşımızda unutamayacağımız kadar kuvvetle öğretmiştir.

Nasrettin mizahının niteliğini, güldürme zembereğini açıklamak için de bir hikâye sunayım : Olay, Hoca'nın birkaç zerdali yemek için, merdiven dayayıp çıktığı, yüksekçe bir bahçede geçer. Bahçe sahibi, Hoca'yı suçüstü yakalamıştır : — Ne yapıyorsun? diye azarlayınca, Hoca : — Merdiven satıyorum! cevabını verir. Bahçıvan : — Merdiven burada mı satılır? diye sorunca da, Hoca : — Merdiven benim değil mi, nerede istersem satarım! diyerek kendini kurtarır. Kendisini nasıl kurtarmıştır? Dikkat buyurduysanız, Hoca güzel bir paradoks, söz oyununu yapmış, suçlandığı «zerdali çalma» sorununu ortadan

kaldırarak, tartışmayı «Merdiven nerede satılmalıdır?» gibi, yeni ve kendisi için zararsız bir konuya aktarmayı başarmıştır. Bunu başarinca da : — Merdivenimi istediğim yerde satarım, karışamazsın! diye, saldırıya bile geçer.

Şimdi Nasrettin Hoca hikâyelerinde Anadolu Türk halk hayatının izlerini arayabilirim :

A — Hoca'nın ferdi hayatı ile ilgili hikâyeler.

B — Hoca'nın cemiyet hayatı ile ilgili hikâyeler.

A — HOCA'NIN FERDÎ HAYATI İLE İLGİLİ HİKÂYELER :

Hoca'nın ferdi hayatı ile ilgili hikâyelerde insan ruhu yalnız ve tek varlığı içinde gösterilmektedir. Bu sırada Hoca bütün büyük komikler gibi davranır, yani «güldürenin, güldürdüğünden habersiz gözükmesi gerektiği» kuralını unutmaz ve kendisi gülmez, başarısının tılsımı buradadır. Türk halkı onunla, sahnede kusurlarımızı gösteren sanatçılarla nasıl anlaşıyorsak öyle anlaşıp, Hoca'nın hikâyelerinde canlanan kusurlarını, darılmadan, kızmadan tebessümle seyretmiştir. Adına «Nasrettin Hoca Bilgeliği» diyebileceğim bu insan ruhu özelliklerini, hikâyelerinin hepsi ile açıklamanın imkânsızlığı yüzünden, sadece birkaç örnekle belirtmeye çalışacağım :

a) Bencillik Duygusu İle Alay :

Hoca'ya, kadılık ettiği sırada, bir komşusu gelip şöyle bir soru sorar : — Hoca, senin öküz, boynuzu ile vurarak benim ineği öldürdü, şeriata göre, ne yapmak gerekir? Hoca şu cevabı verir : — Hayvan kısmı suçlu sayılmaz, bir şey lazım gelmez! Komşu sözünü değiştirir :

— Yanlış anlattım, acele ile!.. benim öküz senin incği öldürmüştü!.. Hoca hemen toparlanır, — Ha!.. O zaman iş değişir, getir şu büyük kitabı da, bakalım!

b) Yoksulluk İnsana Ölüm - dirim Kurnı Oynatabilir :

Hoca, eşeğine okuma öğretebileceğini vaadederek, Timur'dan 3000 altın almış, üç sene de mühlet istemiştir, kendisine : — Üç sene sonra Timur seni öldürür, korkmuyor musun? derler: Hoca'nın cevabı şudur : — Adam sen de!.. Üç seneye kadar, ya Timur ölür, ya eşek ölür, ya ben ölürüm.

c) Gençliğe, Güzelliğe Düşkünlükle Alay :

Bir gün Hoca'yı, yaşlıca ve çok genç, iki karısı birden sıkıştırır : — Akşehir gölünde sandal devrilse hangimizi önce kurtarırsın? Hoca bu zor soruyu kapalı sözlerle geçiştirmek isterse de, çok ısrar görünce, eski ve yaşlı karısına dönerek : — Hanım, sen biraz yüzme biliyordun galiba!.. demek zorunda kalır.

Sırası gelmişken, bu Nasrettin hikâyesinin Fransız mizahına nasıl geçtiğini anlatayım : Üçüncü Napolyon'un başvekili Taleyran, Madam Rekamye'nin güzelliğine, Madam dö Stael'in de geniş kültürüne hayrandır. Bir gün Madam Rekamye ile Madam dö Stael, Taleyran'a aynı soruyu, aynı biçimde sorarlar. Kayığın devrildiği Akşehir gölü de Paris'teki Sen nehri olmuştur. Taleyran, Hoca'ninkine çok benzeyen güç durumdan kurtulmak için, Madam dö Stael'e dönerek şöyle der : — Madam, siz Dünya'nın hayran olduğu geniş kültürünüzle, her şeyi öğrendiğinize göre, her halde yüzme de öğrenmişsinizdir! (Talleryrand : 1754 - 1837, Madam Récamier : 1777 - 1849 Madam de Stael : 1766 - 1817).

ç) Yoksuluk Yüzünden Piyangoya Bel Bağlayış :

Hoca'nın bu konudaki en güçlü hikâyesi Akşehir gölüne yoğurt çalma hikâyesidir. Onu göle yoğurt çalarken görenler : — Hoca, hiç bir kaşık maya ile koca göl yoğurt tutar mı? demişler. O da : — Tutmaz, ben de biliyorum ama, «ya tutarsa» diye bir umudum var! demiş. Bu hikâye, her piyango bileti alan insanın ruh halini yansıtan uluslararası bir değer taşımaktadır.

d) Kendi - Kendisi İle Alay :

Alman yazar ve düşünürü Goethe, «Kendi - kendisi ile eğlenmeyen insan, olgun insan değildir» der. Hoca'nın bu konudaki hikâyesi şöyle : Bir gün Hoca, sert başlı, huysuz bir ata binmek ister. Beceremeyince : — Ah gençlik! diye eski günlere özlemini belirtir. Sonra, etrafına bakıp yalnız olduğunu anlayınca da : — Hadi canım, ben senin gençliğini de bilirim! diyerek, Goethe'nin beğendiği olgunluğu gösterir.

B — HOCA'NIN CEMİYET HAYATI İLE İLGİLİ HİKÂYELER :

Nasrettin Hoca'nın toplum hayatı ile ilgili hikâyeler, zengin bir konu çeşitliliği göstermekte, toplum hayatının bütün konularını kapsamaktadır. Bunların çoğunda gülerек ders veren bir halk eğitimcisinin olumlu davranışını görüyoruz :

a) Toplumun Gerçek Değer Yerine Kılığa, Kıyafete Önem Verişi İle Alay :

Bu konuda bütün insanlık için ortak değerini yüzyıllar boyunca yitirmeyen, hepimizin bildiği, ünlü «ye kürküm ye!» hikâyesini hatırlatmakla yetineceğim. Aynı konuda Fransız yazarı Gi dö Mopasan (Gui de Maupassant)

şöyle demektedir : «İnsanın Paris'te yatağı olmayabilir, ama yeni ve güzel bir elbisesi olmalıdır.»

b) Kendi Mesleği İle Alay :

Uluslararası mizahın, bu arada Molyer'in (Molière : 1622 - 1673) baş konusu olan mesleğine hayranlık duygusu Hoca'da yoktur. Bunun tersine, din öğretmenliği, yani kendi mesleği ile eğlenen şu hikâyeyi sunuyorum :

Bir gün camide Hoca halka : — Ey cemaat, ne söyleyeceğimi biliyor musunuz? diye sorar. Dinleyenler : — Bilmiyoruz! derler. Hoca : — Bilmiyorsanız, bir şey söylemem! der, kürsüden iner, ikinci bir va'zında cemaat aynı soruya : — Biliyoruz! cevabını verir. O zaman Hoca : Biliyorsanız söylemeye hacet yoktur! der, yine kürsüden iner. Başka bir gün, Hoca aynı soruyu üçüncü defa sorunca, cemaat : — Kimimiz biliyor, kimimiz bilmiyoruz! der. Hoca bu sefer : — Öyle ise bilenler, bilmeyenlere öğretsin! diyerek susmanın yolunu bulur. Bu hikâye, bir yandan «bilim» diye inandığımız şeylerin çoğu zaman geçersizliğini, bir yandan Sokrates'in «bir şey biliyorum, o da hiçbir şey bilmediğimdir» sözünü hatırlatmakta, sonunda da, halk eğitimi ilkesi olarak «her konuda el birliği ile çalışma gereği» ni belirtmektedir.

c) Hukuk, Adalet İlkelerinin Kaypaklığı İle Alay :

Hoca kadılık ederken birisi gelerek ona davasını anlatmıştır. Hoca, bu davacıya : — Haklısın! der, gönderir. Biraz sonra dava edilen gelir, kendini savunur, Hoca ona da : — Haklısın! der. Konuşulanları içeriden duyan karısı : — İkisi birden nasıl haklı oldu bunların? diye sorunca, Hoca ona da : — Doğru karıcığım, sen de haklısın cevabını verir.

ç) Toplumun Değer Anlayışı, Lüks Düşkünlüğü İle Alay :

Hoca bir papağanın çok pahalı satıldığını görmüş, o da hindisini getirip satılığa çıkarmıştır. Oysa hindiye çok düşük paha biçerler .Hoca sebebini sorunca : — O kuş konuşur da ondan pahalıdır! derler. Fukaralık yüzünden eşyanın lüks değerini bilmeyen Hoca, biraz da gevezeliği, boş laf etmeyi taşıyan şu cevabı verir : — O konuşursa, bu da düşünür!..

d) Ticaret, Alış - Veriş Kuralları İle Alay :

Hoca, giyim eşyası satan bir dükkâna girip bir kavuk beğenir, alıp gideceği sırada, aynı fiyata satılan kaftanlar görür, fikrini değiştirip bir kaftan sardırır ve alır. Dük-kândan çıkarken satıcı kaftanın parasını ister. Hoca : — Kavuğu bıraktım yerine ya! der, adam şaşırmıştır : — Aman Hoca, sen kavuğa da para vermemiştin! der. Hoca, kendini şöyle savunur : — Canım, ne tuhaf adam-sın, kavuğu almadım ki parasını vereyim!

Bu hikâye, Amerikan mizahına şu biçimde geçmiştir : Bir gazinoda müşteri, önce viski ısmarlar. Sonradan vazgeçerek yerine bir cin içiyor. Cin parası istenince : — Viski-yi bıraktım yerine! diyor. — Viskiye de para verme-miştin! denilince de, Hoca'nın cevabını tekrarlanıyor : — Viski-yi içmedim ki parasını vereyim.

e) Din Kuralları Dünya İle İlgili Gerçekleri Unuttur-mamalıdır :

Hoca'nın bu konudaki - halk eğitimini de ilgilendiren - hikâyesi şöyle : Hoca'ya : — Derede gusül aptesti alırken ne tarafa dönmelidir? diye sorarlar. Hoca, bu din konulu soruya, dünya gerçeklerinin bir kuralı ile cevap verir : — Elbiselerin olduğu tarafa!

f) Deneyisel Bilimlerin Önemi :

Şu hikâye, deneye dayanmayan bilginin değersizliğini belirtiyor : Hoca'ya — Çaylaklar bir sene erkek, bir sene dişi olurmuş, doğru mu? diye sorarlar. Hoca'nın cevabı şudur : En az, iki sene çaylak olmadan, bu soruya cevap veremem.

g) Sofizm, Yani Kolay Gerçekleri Anlaşılmaz Biçimde Söylemek Eğilimi İle Alay :

Hoca'ya, yoldan geçen bir adamı tanıyıp tanımadığını sorarlar. Bu adam Hoca'nın babasıdır : — Tanıyorum! der. — Kimdir? diye soranlara da : — Dayımın kız kardeşinin kocasıdır! der.

ğ) Aile Geçimsizliği :

Hoca'nın bu konudaki «Bana görünme de kime görünürsen görün» gibi ünlü hikâyeleri yanında ben, fena kadını sembolle anlatan bir hikâye sunacağım, bu hikâyedeki eşeğin huysuzluğu, Hoca'nın evlilik hayatını simgelemektedir : Bir gün Hoca eşeğini pazara götürür, ancak huysuz hayvan, yanına yaklaşanları ısırmakta, çiftlemektedir. Tanıdıkları Hoca'ya : — Bu eşek çok huysuz, satamazsın! derler. Hoca'nın cevabı, yıllar boyu kahrını çektiği karısından şöyle yakınmaktadır : — Ben onu satmaya getirmediğim, ümmeti Muhammet benim neler çektiğimi görsün diye getirdim.

h) Kaynana - sevmezlik :

Nasrettin mizahı, kaynana geçimsizliğine de yer vermiştir, hikâye şöyle : Hoca'ya : — Kaynanan çamaşır yıkarken ayağı kayıp dereye düştü, koş kurtar! derler. Hoca suyun geldiği tarafa doğru koşmaya başlar. — akıntıya doğru gitsene! diyenlere şu cevabı verir : — Siz bilmezsiniz onun ne aksi olduğunu, mutlaka ters tarafa gitmiştir.

Kaynana yakınmasının uluslararası bir konu olduğunu belirtmek için Fransız mizahından şu örnekleri sunuyorum : Damat, ölen kaynanasına şöyle bir mezar taşı yazdırır : «Burada kaynanam ebediyen rahat eder, ben de rahat ederim!». Başka örnek : İki damat şöyle konuşur : — Kaynanan hasta idi, iyileşti mi? — Biraz iyileşti ama, doktorla konuştum, — Belli olmaz, hemen ümidini kesme! dedi.

1) Anadolu Halkının «Moğol - Tatar» Adı İle Yediği Timur Saldırısının Zulmü :

Hoca, Timur askerlerinin geldiğini görerek korkusundan eşeğinin yanına çömelmiştir. Askerler ona sorarlar : — Ne yapıyorsun orda, kimsin sen? Hoca'nın cevabı : — Ben bu eşeğin sıpasıyım! askerlerden birisi dikkat eder : — Yalan söylüyorsun, bu eşek, erkek!.. Hoca'nın son cevabı Türk halk zekâsının gücünü yansıtır : — Anem öldü de babamla geziyorum!

1) Kadıların Kötülüğünü Taşlama :

Hoca parasız kalarak eşeğini, satmak üzere bir tellala verir, tellal, hain bir adam, parayı alır, Hoca'ya : — Eşeğini satamadım, çünkü benden alarak Konya'ya kadı yaptılar! der. Hoca Konya'ya giderek kadıyı bulur, ona : — Mübarek olsun, kadı olmuşsun!.. dedikten sonra, olayı anlatır. Kadı hemen tellalı buldurur ve ona : — Yarım saate kadar Hoca'ya bir eşek getirmezsen kendini mahvolmuş bil! der. Çok korkan tellal, hemen pazardan bir eşek satın alır, mahkemeye getirir. Hoca dalgın, bir eşeğe, bir kadıya bakmaktadır. Kadı sorar : — Ne bakıyorsun Hoca, yoksa eşeği beğenmedin mi? Hoca'nın cevabı, çoğu zaman halkın başına bela olan kadıları hakettikleri biçimde taşlamaktadır : — Beğendim, bu eşeği de beğendim ama, senin halin başka idi!

j) Türk Halkının Orijinal Karakterini Veren Bir Nasrettin Hikâyesi :

Hoca'ya : — Sizin sokağa, elinde baklava tepsi ile birisi girdi, derler. Hoca : — Bana ne! der. — Ama bu adam şimdi senin kapını çalıyor! derler. Hoca bu sefer : — Sana ne! cevabını verir. Hoca'nın özdeyiş gücündeki bu çok kısa iki cevabı, Türk halkının ruh yapısındaki ortak bir özelliği belirtmektedir, bu özellik şudur : Kim-senin işine karışmamak, kendi işine de kimseyi karıştırmamak.

Kimi hikâyelerinde Hoca, toplumdaki ekonomi düzeninin merhametsiz bir eleştircisidir. Söz gelişi, çocuklar Hoca'dan, topladıkları cevizleri kendilerine bölüştürmesini isterler. Hoca sorar : — Allah gibi mi bölüştüreyim, kul gibi mi? Çocuklar : — Allah gibi bölüştür! derler. O zaman Hoca, çocukların kimine birkaç avuç, kimine bir - iki ceviz verir, kimisine de hiç vermeyerek kurulu ekonomi düzeninin adaletsizliğine ilişir.

«Nasrettin Hoca'nın» diye anlatılan çoğu hikâyelerin sonradan uydurularak ona yakıştırıldığını unutmamalıyız. **Bunların hepsini konu dışı etmeyişimin sebebi, kimilerinin «Nasrettin Hoca'ya mal edilmiş değerli ve güçlü toplum eleştirileri»dir .Söz gelişi, Nasrettin Hoca, her sene fitresini yoksul birisine vermez, yaşadığı kentin en zengin insanına verirmiş. Niçin böyle yaptığını soranlara verdiği cevap şu : — Allah kime vermişse ben de on veriyorum, çünkü onunla aramı bozmak istemem...**

Bir de, paranın toplum hayatındaki değer ve gücünü vurgulayan Romanya Nasrettini hikâyesi var : Bir camideki cemaat Hoca'dan va'zetmesini istiyor. Hoca : — Va'zederim ama, para alırım! diyor ve epey para top-

ladıktan sonra va'zedip kürsüden iniyor, ancak, kürsüden inince herkesten aldığı paraları, kuruşu kuruşuna, sahiplerine geri veriyor. Bu davranışın sebebini soranlara yaptığı açıklama şöyle : — Benim, sizin paranızda gözüm yok, sadece cebinde para olan insanın güzel konuşacağını belirtmeye çalıştım.

Son olarak, Alman yazar ve ozanı Goethe' (1749 - 1837) nin anlattığı, Nasrettin Hoca'yı Timurla çağdaş sayan, bizim bilmediğimiz Ayna Hikâyesi'ni sunuyorum : Bu hikâyede, çok çirkin olan Timur, saçını kesen berberin verdiği aynada suratını görünce, ağlamaya başlar. Ona uyararak, Hoca da ağlamaktadır. Bir süre sonra Timur'un ağlaması geçer. Hoca'ya sorar : — Ben aynada çirkinliğimi görünce ağlamıştım. Sen niye ağlıyorsun? Hoca şu cevabı verir : — Sen aynada çirkinliğini görünce ağlamıştın, şimdi aynaya bakmadığın için, kendini görmüyor, ağlamıyorsun, ama ben seni hâlâ görüyorum, gördüğüm için ağlıyorum!..

NASRETTİN HOCALAR ÜZERİNE

Bu başlık Nasrettin Hoca'yı emeksiz alıp ucuza satan kimi aydınlarımızın hoşuna gitmese de, bir gerçeği açıklamaktadır : Evet, Nasrettin Hoca'lar!.. Çünkü, bizim Anadolu Nasrettinimiz dışında, Çin seddinden Atlas denizine kadarki ülkelerin hepsinde ve şimdi Amerika'da, ünü yaygın, türlü kişiliklerde Nasrettinler vardır : I — Bulgaristan, II — Yugoslavya, III — Romanya, IV — Yunanistan, V — Kazan ve Kazakistan, VI — Kırım, VII — Azerbaycan, VIII — Çin Nasrettinleri, Sivrihisar'da doğup Akşehir'de ölen bizim Nasrettin Hocamızı, kolayca yazmak dururken, konuyu böylesine dağıtmak zorunluğu, Nasrettin Hoca'nın folklor alanına yaygın kişiliğinden doğmaktadır. Anadolu sınırlarının çok ötesine yayılan bu Nasrettinlerin mezarı da tek değildir. Tebriz'de, Gence'de, Semerkant'ta, Kazakistan'ın başkenti Alma - Ata'da ve nihayet Akşehir'de Nasrettin Hoca mezarları olduğunu biliyoruz. Tıpkı Yunus Emre gibi. Ayrıca hatırlatmalıyım ki, Türkistan'ın Buhara şehrinde yaşayan Türkler, Nasrettin Hoca'nın Buhara'da doğduğuna inanırlar ve onu çok severler. Bu sebeple Buhara'nın ünlü Havuzbaşında bir Nasrettin Hoca heykeli vardır.

«Nasrettin Hocalar» deyişimin sebebini böylece ve kısaca açıkladıktan sonra, konuya girebilirim :

I — Önce yakın komşumuz Bulgarları ele alalım : Bulgarlar, kendilerinin folklor kişiliği olan «Hıtar Petar : Kurnaz Petar» yanında Nasrettin Hoca'yı aptal bir Türk olarak canlandıran fıkralar anlatıp filimler çevirmekte, yani yüzyıllık ve siyasi Türk düşmanlığının beslenmesinde Nasrettin Hoca'nın ününden yararlanmaktadırlar (27).

II — Yugoslavya'da «Sırp Halk Hikâyeleri» diye yayımlanan hikâyelerden çoğunun, bu arada ünlü kazan hikâyesinin, Nasrettin Hoca'ya ait olduğunu araştırmacı, Vuk Kareçiç'in tespit ettiğini, Belgrat Üniversitesi'nde Profesör Mariya Dukonoviç söylemişti (28).

Kimi Nasrettin hikâyelerinin Yugoslavya'da nasıl değiştiklerine de bir örnek sunayım Sözgelisi bizim Hoca'nın, çok soğuk bir kış gecesini minarede, ayazda geçirmesi şartına bağlı bir ziyafet hikâyesi vardır. Bu hikâyede, Hoca ile bahis tutanlar, onun pek uzaktaki bir ışıktan ısındığını iddia etmişler, Hoca da, aynı mantıkla saldırıya geçerek, bir ağacın yüksek bir dalına astığı kazandaki yemeği, bir tek mumla pişireceğini ileri sürmüş, bahis tutanları aç bırakmıştır.

Bu hikâyenin Makedonya'da şu biçime girdiğini görüyoruz : Nasrettin Hoca, yoldan geçerken, çar sarayının üst katında çarın kızını görmüş, ona hayranlıkla bakmıştır, ancak çarın kızı : — Bu adam beni öptü! diye haykırarak Hoca'yı yakalatmış, idama mahkûm ettirmiştir. Bunun üzerine son dileği sorulan Hoca, bir büyük kazan su ile bir mum ister ve son dileğinin bu mumla kazandaki suyu kaynatmak» olduğunu söyler. — Öyle şey olur mu? diyenlere de : — Benim yoldan geçerken sarayın üst katındaki kızı öptüğüme inanıyorsunuz da, bu mumla kazandaki suyun kaynayacağına niçin inanmıyorsunuz? so-

rusunu yöneltir (Anadolu Nasrettinimizin «mumla bir kazan yemeği pişirme hikâyesinin Yugoslavya'da, çar idaresinin zulmünü yermek amacı ile değiştirilmesi ilginçtir) (29).

III — Romanya'ya gelince Nasrettin Hoca Romanya'daki kimi hikâyelerde bizim Nasrettinimiz gibi yaşamakta, kimi hikâyelerde ise, bizim tanıyamayacağımız kadar değişmiş bulunmaktadır. Söz gelişi bir hikâyede Nasrettin Hoca'ya, bir Osmanlı paşasını karşılama görevi verilmiştir. Paşa, Nasrettin Hoca'yı beğenmez ve şu sözlerle aşağılar : — Beni karşılamaya bir büyük adam bulamadılar da seni mi gönderdiler? Romanya Nasrettini'nin cevabı şöyle : — Büyük adamları, büyük paşaları karşılamaya yolladılar, beni de, sana gönderdiler. (Romen Nasrettini'nin bu pervasız kişiliği, Anadolu Nasrettinimizin «Gücsüz halk adamı» kişiliğine uymamaktadır. Nasrettin'de böyle güçlü bir insan görmek eğilimini, sürekli Osmanlı baskısının Romenlerde yarattığı bir tepki olarak açıklamak doğru olacaktır.)

Şunu da belirtmek gerekir : Romen halk hikâyelerinde Hoca'nın adı Nasrettin değildir. Papelea, Pecâlâ, Hapilea gibi adlarla anılan bu Romen Nasrettin Hocası, 40 - 45 yaşlarında, doğu kıyafetli bir tip olarak canlandırılmaktadır.

Romanya Nasrettini'ni bizim Nasrettinimizle karşılaştırmak için bir örnek daha vereyim : Pecâlâ sarımsak yemiş, karısı da, ağzı koktuğu için, onu yanında yatırmamıştır. İkisi birden, kokusuz sarımsak elde etmenin çaresini düşünürler ve bir sarımsağı soyarak ekerler ama, yine kokulu çıkar sarımsak. O zaman, bu kokunun sarımsağın özünde, tabiatında olduğuna hiçbir örlemle önüne geçile-

meyeceğine inanırlar. Bu hikâyenin Anadolu değişiminde Nasrettin Hoca siyah bir tavuğu ağartmak için birkaç defa yıkar, ancak o da sonunda bu siyah rengin, tavuğun tüylerinin özünde olduğu için değişmeyeceğine inanır. Aynı hikâyenin Ezop (İsa'dan önce VII - VI. yüzyıllar) fabl'larındaki biçimi, zenci bir kölenin birkaç defa yıkanıp ağartılamamasıdır.

IV — Yunanistan'daki durum değişiktir : Yunan Turizm Bakanlığı, Türk halılarının desenlerini, Türk çini nakışlarını, Karagöz oyununu «Yunan halk sanatı ürünleri» olarak benimsedikten sonra, şimdi de Nasrettin Hoca'ya sahip çıkmaktadır. Bu konuda ne düşündüğünü sordüğüm Atina Üniversitesi Halk Edebiyatı Profesörü : «Yunanlıların Ezop ile Diyojen'den sonra yeni çağlarda böyle tiplar yaratamamış olduğunu, bunun sebebinin de, Türklerle gelip yerleşen Nasrettin Hoca varken, onu unutturacak güçte başka bir halk kahramanı yaratmanın imkânsızlığından doğduğunu» söyledi. Ancak Yunanlı profesörün bu görüşü Yunan hükümeti ve resmi örgütlerince benimsenmiş değildir onlar, Nasrettin Hoca'nın Yunanlı olduğu iddiasında direnmekte, Yunancada ne «Hoca», ne de Nasrettin» kelimelerinin bulunmadığı gerçeğini de, görmezden gelmektedirler.

V — Kazan ile Kazakistan Türklerinin Nasrettin Hocalarında bizim «Ye kürküm ye, yorgan gitti kavga bitti, Kazan doğurdu - Kazan öldü» hikâyeleri ortaktır. Akşehir'deki Nasrettin türbesinin her yanı açık olduğu halde kapısında bir kilit olmasına karşılık, Kazakistanlılar da, başkentleri Alma-Ata'daki Nasrettin Hoca mezarına bir tuhaflık vermek istemişler taşını yere düşürecek gibi eğri diktikten sonra bir desteğe dayamışlardır, ancak destek, taşın altına değil, üstüne konduğundan, düşmeyi önleyecek yerde, kolaylaştıracak biçimdedir.

VI — Kırım Nasrettini'nin hikâyeleri de, çoğunlukla, Anadolu Nasrettini hikâyeleri gibidir. Sözceliği, Hoca'nın bindiği dalı kesmesi, kazan doğurdu, yorgan gitti hikâyeleri, Kırım'da ve bizde ortaktır. Bir de Kırım Türklerinin, aptallığına inanarak kişiliğini alaya aldıkları «Manguplu hikâyeleri» arasında Nasrettin Hoca'nın «değirmenci, oğlu ve eşek» hikâyesine raslıyoruz. Bu hikâye, «Hal-kın dedikodusundan kurtulunmaz» inancını işlemekte ve «Le meunier, son fils et l'âne» adı ile Fransızcaya da geçmiş bulunmaktadır.

VII — İran'da Molla Nasrettin adı ile anılan Nasrettin Hoca tipini tanımlamak için, Azerbaycan'da yirmi yıl kadar yayımlanan Molla Nasrettin gazetesindeki resimlerden faydalandım. Bu resimlere göre Molla Nasrettin, orta boylu, kuşak ve şalvarı ile Doğu kıyafetli, boyu uzunluğunda bir değnek taşıyan, top beyaz sakallı, Âzeri külâhlı, sevimli bir ihtiyardır. Hikâyelerinin çoğu Anadolu Nasrettinimizin hikâyeleri ile ortaktır. Ayrıca, XIV. yüzyıl İranlı mizah yazarı Ubeyd-i Zakânî'ye mal edilmiş Molla Nasrettin hikâyeleri varsa da, bunların, aslında Hoca'ya mı, Zakânî'ye mi ait oldukları sorununu çözemiyoruz. İki örnek sunuyorum :

1 — Molla Nasrettin'e sorarlar : Cenaze götürülürken, tabutun önünde mi, arkasında mı, nerede bulunmalıdır? Cevap şudur : — Önemli olan, tabutun içinde bulunmamaktır, başka her yerde iyi sayılır.

2 — Oğlu Molla Nasrettin'e sorar : — Baba, bu cenazeyi nereye götürüyorlar? — Oğlum, bir yere götürüyorlar ki, orada ne yemek, ne içmek, ne yorgan, ne yatak vardır! Çocuk sorar : — Baba, yoksa bizim eve mi götürüyorlar?

1966'da Moskova'da yayımlanan Fransızca aylık «Düşünler ve yapıtlar : Ouevres et Opinions» dergisinin Azerbaycan kültürünü tanıtan özel sayısında on bir Molla Nasrettin hikâyesi vardır. Bunların on tanesi, dostlar alış-verişte görsün, kayıp eşeği bulup getirene bağışlamak... v.b. gibi, Anadolu Nasrettinimizde söylenen hikâyelerdir. Ancak 86. sayfede bizim bilmediğimiz şu hikâye vardır : Molla Nasrettin'e : — Dünyada kadın mı erkek mi çoktur? diye soruyorlar. Molla Nasrettin : — Kadın daha çoktur! cevabını veriyor ve şu açıklamayı ekliyor : — Aslında kadınla erkek sayısı eşittir, fakat kadın gibi giyinen erkekler de kadın sayılacağı için, «kadın daha çoktur» dedim. (Bu hikâyede kadınlaşmış erkeklere, dolayısıyla eşcinselliğe yöneltilen yergi ilginçtir.) Söz konusu ettiğim bu Nasrettinlerden başka, Suriye, Mısır, Fas, Cezayir ile başka Arap ülkelerinde, özellikleri değişen Nasrettinler varsa da, bunlar üstünde durmayı gerekli görmüyorum.

VIII — Son olarak Çin'deki Nasrettin Hoca'dan söz edeceğim. Uzun hayatı yüzyıllar süresince bütün dünyaya gizli kalan Çin'de Nasrettin Hoca'nın varlığını öğrenmek, bana coşku vermişti. Çin'deki Nasrettin Hoca, Çin Türkistanı'nın Nasrettin Hocası'dır. Bu Nasrettin Hoca üzerindeki bilgimin üç kaynağı var :

1 — 1950 yılında Paris'te gördüğüm, renkli, Fransızca sözlü, Rus filmi, (23 Mayıs 1950 akşamı, Alésia sineması).

2 — Bu filmin konusunu veren, Rusçadan çevrilmiş, Fransızca roman,

3 — 1965 yılında Pekin'de ve üç ayda bir yayımlanan «Littérature Chinoise : Çin Edebiyatı» adlı dergi.

Bu kaynaklar üzerinde kısa bilgi sunmayı yararlı görüyorum :

1 — Paris'te gördüğüm renkli, Fransızca sözlü filmin adı «les Aventures à Bukhara : Buhara Serüvenleri» idi. Bu filmde Nasrettin Hoca, fukara halktan birisi olan çömlekçi Niyaz'ın, tefeci Cafer'e olan borcunu, pazardaki halkın ortaklaşa yardımı ile, öder ve çömlekçi Niyaz'ı, -merhametsiz yasa gereğince - bütün ailesi ile tefeci Cafer'e köle ve cariyeye olmaktan kurtarır. Çömlekçi Niyaz, Nasrettin Hoca'nın sevgilisi güzel Gülcan'ın babasıdır. Kurtarma sırasında Nasrettin Hoca zor kullanmaz, sadece pazardaki yoksul halkın küçük bağışlarını toplar ve değerlendirir.

2 — Buhara Serüvenleri adlı filmin konusunu veren ve Rusça aslından Fransızcaya çevrilmiş olan roman, «Quelqu'un Troubla la Fête : Birisi Bayramın Tadını Kaçırıldı» adı ile 1946'da Paris'te basılmıştır ⁽³⁰⁾. Romanın kahramanı, filmde olduğu gibi, Nasrettin Hoca'dır, ancak bu Nasrettin Hoca, toplumu kurtaran bir kahraman niteliğinde gösterilmek istendiği için, bildiğimiz 55 - 60 yaşlarındaki Hocamız, romanda, genç, çevik, güçlü bir Nasrettin Hoca ile değiştirilmiştir, 35 yaşındadır.

3 — Çin'deki Nasrettin Hoca'nın kişiliği üzerinde üçüncü belge, 1965'te Pekin'de yayımlanan «Littérature chinoise : Çin Edebiyatı» dergisidir ⁽³¹⁾. Bu derginin 161 - 167. sayfaları, «folklor hikâyeleri»ne ayrılmıştır. Dokuz Nasrettin hikâyesi kapsayan bu bölümde Hoca şöyle tanıtılıyor :

«Nusrdin Avanti, Uygurlarda masallaşmış Doğu Türkistanlı bir Çin kişiliğidir. Birçok Uygur hikâyesinde, adalet duygusu yüce bir gülmece insanı olarak tanınır.»

Dergideki 9 hikâyeden 4'ü, rüşvet almayı, büyük mevkie geçince yakınlarını unutmayı yeren hikâyelerdir. Ana-

dolu Nasrettinimizde bulunmayan bu hikâyeler üstünde durmuyorum. Kalan beş hikâye ,bizim Nasrettinimizde varsa da, kimi değişikliklere uğramıştır. En ilginç değişiklik, ünlü kazan hikâyemizin Çin'deki biçiminde görülüyor :

Bilindiği gibi, bizdeki hikâyede, Hoca, ödünç aldığı kazanı geri verirken, içine bir tencere koyar ve sahibine : — **Kazan doğurdu!** der. Sonra, aynı kazanı bir daha almış, ama sahibi isteyince : — **Kazan öldü!** demiştir.

Çin'deki kazan hikâyesinde, kazanı, Hoca'dan, bir tefeci ister. Hoca : — **Kazanı veremem, çünkü, şimdi doğuruyor!** der. Tefeci -Bakır kazan doğurur mu? diye sorunca da Hoca : — **Senin yoksul halka borç verdiğin bakır paralar sürekli faiz doğuruyor ya, bakır kazan niçin doğurmasın! cevabını verir.**

Görülüyor ki, bizim, somut olarak, «kendi yararı uğrunda doğa yasasını görmezden gelme»yi yeren hikâyemiz, Çin'de, «halkı soyan tefecilerin haksız çıkarıcılığını yeme» biçimine girmiştir.

Anadolu Nasrettinimizle başka Nasrettinlerin durumunu incelerken, vardığım sonuç şudur :

Türlü ulusların kendilerini tanııtma çabalarında Nasrettin Hoca'yı benimsemeleri, onun gücünün evrenselleşmiş, değerine Doğu ile Batı âleminin birlikte inandığı bir kaynak haline gelmiş olduğunu belirtir. Rusya ve Çin gibi, çağdaş uygarlıktaki yeri ve önemi küçümsenmez ülkelerin, kültürlerini dünyaya yayma girişimlerinde «Nasrettin Hoca» adının büyü ve etkisine baş vurmaları da, bu gerçeği, tartışma götürmez biçimde ,ortaya koymaktadır.

NASRETTİN HOCA GÜLMECESİNİN ÖZELLİK VE NİTELİĞİ

Bu kitabın giriş bölümünde, gülmecenin, kimi zaman, «toplumdaki saldırgan, küstah kuvvete karşı güçsüz halk bilincinin ayaklanması» görevini yüklendiğine değinmiştim. Güçsüz insan, haklı da olsa, saldırgana saldırısla karşı çıkamadığı için, ya öfkesini kin biçiminde içine atar, ya da kullanabildiği tek silaha, gülmeceye baş vurur. Nasrettin Hoca gülmecesinin de topluma ait özelliği ve toplumda yüklendiği görev budur. Anadolu Türk halkı bu saldırgan ve küstah kuvveti Timur adı ile kişileştirmiştir, yani Hoca'yı Timur'la birleştiren hikâyeler, Hoca Timur'la çağdaş olmasa da, o çağdaki ve o çağdan sonra bugüne kadarki bütün haksızlıklara adaletsizliklere karşı halkın haklı öfkesini dile getirir. Bu konuda iki örnek hikâye sunuyorum :

1) Timur'la Hoca bir sedirde oturuyorlar. Aralarında bir minder vardır. Timur Hoca'yı aşağılamak için şu soruyu sorar : — Seninle eşek arasında ne fark var? Hoca hemen cevap verir : — Aramızda bir minder var!..

2) Bir sohbet sırasında Timur Hoca'ya soruyor : — Hoca, ben ölünce, cennete mi, cehenneme mi, nereye giderim? Bu soruya Hoca : — Ecdadından, senin gibi zalim Cengiz ile Hülagû, ya da sana benzeyen Firavun ile

Nemrud nerede ise, sen de oraya gidersin! cevabını verir. Aynı hikâyenin Çin Nasrettini'ndeki değişiminde, Avanti, Timur'a şu cevabı verir : — Şimdi cennet, senin zulmederek öldürdüğün insanlarla doludur ve orada sana yer kalmamıştır. Bu durumda sana, cehennemde ihtişamlı bir taht hazırlanacaktır.

Nasrettin Hoca mizahının en ilginç özelliği şudur : Bu mizah, ortaçağ mizahının büyük kusuru diye gösterilen «tek kişinin tek kişiyi alaya alması ile sınırlı, yani ferdi kalıp toplum konularına yükselemeyen mizah» kavramını yıkarak, hikâyelerden oluşan güçlü bir toplum mizahı yaratmış, yalnız kendi çağının değil, o çağdan bugüne kadarki Türk halk toplumunun sorunlarını, aile kavgalarını, geçim sıkıntılarını, bu hikâyelerin gerçekçi aynasından yansıtmayı başarmıştır. Bu başarı, «Türklerden başka ulusların toplum sorunlarına» da uyduğu için, Nasrettin Hoca mizahı uluslararası değerde bir mizahtır, Çin'den Atlas denizine kadar yayılmasının sebebi de budur.

Şurasını da belirtmek gerekir ki, Nasrettin Hoca mizahı, kimi zaman haksızlığa, zulme karşı koymakla beraber, bir yandan da umutsuzluğu, fukaralığı, hattâ açlığı dile getiren acı bir mizahtır. Tezimde yanılmadığımı belirtmek için ,şu hikâyeyi sunuyorum : Hoca'ya : — Ne zaman yemek yemeli? diye sorarlar. Hoca'nın cevabı şöyle : — Zenginler her zaman yiyebilirler, fukara bulur - bulmaz yemelidir.

Nasrettin Hoca mizahının karamsarlık sebebi de, Anadolu halkının yüzyıllar boyu süren mutsuz hayatı ile açıklanabilir, nitekim, Anadolu beyliklerinin zulmü ile vergi volsuzlukları, sipahi, subaşı, kadı haksızlıkları, tek - tük birkaç hikâyede görülmemekte, Nasrettin Hoca mi-

zahının tümünde uğuldayan bir koro halinde duyulmaktadır. Önemli görülmez ama, bu üzgün hayatın hep aynı dekor içinde geçmesi, Anadolu Türk halkının çevre değişikliği, yani seyahat fırsatını bütün ömründe elde edemediği toprağa çakılı bir ömür sürmesi de bu mizahın acılığında etkili olmuştur. Aynı köyde, aynı öküz ve eşekle, kuşaklar boyu süren kan davaları ve aile geçimsizlikleri içinde yaşayan, sonunda aynı toprak köy mezarlığına gömüleceğini bilen bir toplumun mizahı, tabii olarak, kara mizah olacaktır.

Nasrettin Hoca mizahının çağdaş mizah anlayışına uygun bir gülmece olduğunu belirtmek kolaydır : Fransız filozofu Bergson «Le Rire : Gülme» adlı, kitabında, bizi güldüren etmenleri incelerken «insanın eşya ya da hayvana, eşya ya da hayvanın insana benzediği durumların gülme yarattığını» söyler. Bir zamanlar Fransız sinema sanatının büyük başarısı sayılan ünlü «konuşan katır» filmi, bu kuralın bir uygulamasıdır.

Nasrettin Hocamız Bergson'un bu kuralını, Bergson'dan yedi yüzyıl önce biliyordu, işte hikâyesi : Komşuları Hoca'ya sorarlar : — Dün sizin evden, bağırıp çağırma-lar, sonra da şiddetli bir gürültü duyduk, sebebi nedir? Hoca kısaca cevaplar : — Benim kaftan, merdivenden yuvarlanarak aşağıya düştü! Komşular şaşırmıştır : — Canım, kaftan o kadar gürültü yapar mı? Hoca'nın son açıklaması şöyle : — Kaftanın içinde ben vardım!

Yine Bergson, yolda koşarken düşen birisine gülme sebebini açıklarken, «eğer o insan kendi arzusu ile çömelseydi, kimse ona gülmezdi» diyor, yani Bergson'a göre, düşene gülmenin sebebi, düşme olayının, beceriksizlik yüzünden, düşenin iradesi dışında meydana gelişidir. Şimdi, Nasrettin Hoca'nın, bu konuda da Bergson kadar

bilgisi olduğunu ileri sürersem, abartma yaptığımı inanlar, benden tanık isteyeceklerdir, işte hikâyesi : Hoca bir gün eşeğini koştururken düşmüş, çocuklar : — Hoca eşekten düştü! diye alaya almışlar, Hoca kısaca şöyle demiş : — A çocuklar, ne gülüyorsunuz, düşmesem de, ben, zaten inecektim!..

Şimdi bir de, Nasrettin Hoca hikâyelerindeki güldürme tekniğinden söz edeyim :

1) Kimi hikâyelerde gülmece değerini sağlamak için eşyadan faydalanılır : «Kazan doğurdu - Kazan öldü, Yorgan gitti - Kavgaa bitti» hikâyelerinde olduğu gibi.

2) Kim hikâyelerde, La Fontaine'de olduğu gibi, hayvanlar arasında konuşma değil de, «Hoca'nın hayvanlarla konuşturulması yolundan faydalanılır. Bir örnek sunuyorum : Hoca, kendisinden ödünç olarak eşeğini isteyen komşusuna : — Eşeğe sorayım, razı olursa vereyim! der. Ahıra gidip dönünce de : — Eşeğe sordum, razı olmadı, başka birine verirsen, hem beni döver, hem senin geçmişine söver! dedi der.

3) Kimi Nasrettin Hoca hikâyelerinde olay anlatılırken firenklerin «Expliquer Par absurde : Açıklamada çirkin yolu seçmek» dedikleri yöntemle uyularak, ayıp kelimeler kullanıldığını görüyoruz. Örnek vereyim : Hoca bir gün, açlığını gidermek için bir bahçeye girer, ama, yakalanır. Bahçe sahibi sorar : — Ne arıyorsun burada? Hoca : — Aptes bozuyordum! cevabını verir. Bahçe sahibi inanmaz : — Hani, göster bana! der. Hoca yerdeki bir sığır dışkısını gösterir. Bahçe sahibi : — Bu sığır tersi! deyince de Hoca : — Bırakmadın ki insan gibi yapayım!.. cevabını verir.

Sırası gelmişken Nasrettin Hoca'nın bu ya da buna benzer hikâyelerini niçin söz konusu ettiğimi belirteyim : Ayıp saydığımız olaylar toplumda var oldukça, bunlar Nasrettin Hoca, hikâyelerine de yansıyacaklardır. Sözge-lişi, toplumda lider saydığımız kişiler rüşvet alıyorsa, kü-çük memurun rüşvet almasını kınamaya hakkımız yoktur. Böyle olunca «İmam osurursa cemaat.....» atasözünü ve-ren Nasrettin Hoca Hikâyesi de yüzyıllar süresince yaşa-yacaktır ve yaşamıştır. Bu hikâyeleri görmezden gelmekle toplumu kötülüklerden arındıramayacağımız ortada iken, Nasrettin Hoca'nın böyle hikâyelerini yasaklamak, sade-ce «gerçeği yasaklamak» anlamına gelecektir.

Son olarak şunu belirtmeliyim : Anadolu Türk halkı-nın mizahı ile Nasrettin Hoca mizahını ayrı bölümlerde ele almak, doğru değildir, çünkü Nasrettin Hoca'nın kişi-liği, öylesine Türk halkının kendisi anlamına gelmiştir ki, artık birbirine yapışmış durumdaki bu kavramları ayır-maya kalkışmak, boşuna çaba harcamakta direnmek sa-yılır ve kelimenin tam anlamı ile, faydasızdır.

NASRETTİN HOCA'DA KARA MİZAH

Nasrettin Hoca'nın yaşadığı XIII. yüzyıl Anadolu tarihini özetlerken belirttiğim gibi, Anadolu Türk halkının hayatı, bu tarihin yüzyıllar boyunca süregelen mutsuz olayları içinde geçmiştir. Böyle olunca, Nasrettin Hoca mizahı da - kimi zaman geçici bir gülümseyişin maskeleyiği - sürekli bir yoksunluk ve yoksulluklar acısını yansıtacaktır. Yunus Emre'den Aşık Veysel'e kadar (Kaygusuz Abdal, Pir Sultan Abdal, Karaca Oğlan, Dadaloğlu, Erzurumlu Emrah) halk ozanlarımızdaki karamsarlığın gerçek sebebini de ancak ortaklaşa yaşanan bu yoksulluk ve yoksulluklarla açıklayabiliriz.

Bu kitabın boyutları uzun açıklamalara elverişli olmadığı için, hemen konuya giriyor, Nasrettin Hoca Mizahı'ndaki mutsuzluk acısını somut biçimde, rakamlarla belirtmeye çalışıyorum. Denediğim yöntem şu : Önce Kara Mizah kavramına uygun 100 Nasrettin hikâyesi seçerek bunları konularına göre sınıflandırdım, vardığım sonuçları, bu sonuçlara göre hikâyelerin yüzde orantılarını, hikâye örnekleri ile birlikte sunuyorum :

1) Açlığın Acısını Yansıtan, Bir Öğün Yiyecek Bulmanın Güçlüğünü Belirten Hikâyeler (% 32)

1) Hoca açtır, ekmekçiye yaklaşır, ekmek isteyecek kadar onursuz olmadığı için, şu soruyu sorar : Bu ek-

meklerin hepsi senin mi? Ekmekçi : — Evet, benim! diye cevap verince, Hoca şöyle çıkışır : — Be adam, madem ekmeklerin, hepsi senin, ne duruyorsun, yesene!

2) Hoca bir dere kenarında kuru ekmeğini suya batırıp yerken bir tanıdığı sorar : — Hoca ne yiyorsun? Hoca bu soruyu, uzakta yüzen ördekleri göstererek, şöyle cevaplar : Ördek çorbası!..

3) Bir bayram günü, Hoca şaşırmıştır : Çünkü, ne-reye gitse, bol yemekler, tatlılarla ikram görür. Komşulardan bu ikramların sebebini sorar : — Hoca, bugün bayramdır, onun için herkes güzel yemekler hazırladı! derler. Hoca bu açıklamayı, açlığın kara mizahını yapan şu cevapla karşılar : — Madem öyle, her günü bayram ilân edin de, herkes yiyecek arama sıkıntısından kurtulsun!

II — Genel Anlamda Yoksulluk Acısını Yansıtan Hikâyeler (% 32)

1) Hoca'nın evinde geceleyin gürültüler duyulur, karısı : — Hoca, hırsız girdi galiba, nasıl yapsak! der. Hoca'nın cevabı, işe yarar dünya malına sahip olmayışının kara mizahıdır : — Üzülme hanım, çalınmaya değer bir şey bulursa, elinden almak kolay.

2) Hoca'nın evine hırsız girmiş, Hoca da yatakların bulunduğu yüklüğe saklanmış. Hırsız her yeri arayıp çalınacak kıymetli bir şey bulamayınca bir de yüklüğe bakar, orada Hoca'yı görünce, Hoca şöyle der : — Çalacak bir şey bulamayacağını biliyordum ,senden utandım da onun için buraya saklandım.

III — Anadolu'da Moğol İşgalinden Yakınan, ya da Kadıların Rüşvet Tutkusu İle Alay Eden Hikâyeler (% 18)

1) Bu hikâyeler hem kara mizah, hem sosyal yergi niteliğini taşırlar : Moğol askerleri «nişan alarak ok atma» eğitimi yapacaklardır. Bu iş için saman dolu çuvaldan yapılmış, insan biçimindeki hedeflerini getirmeye üşenirler, oradan geçen Nasrettin Hoca'yı hedef yerine koyarak kavuğuna ok atmaya başlarlar. Bereket versin, hiçbirisi yanılmamış, bütün oklar Hoca'nın kavuğuna saplanmıştı. Bunu gören başlarındaki subay : — Şimdi Hoca'ya yeni bir kavuk alın, eskisi parçalandı! der. Hoca rica eder : — Emir buyur, bana bir de çakşır (şalvar) alsınlar! der. Subay şaşırılmıştır : — Biz senin çakşırına bir zarar vermedik! deyince Hoca, acı bir gülüşle : — Doğru, siz zarar vermediniz ama, ben biliyorum, çakşır artık giyilmez durumdadır! der.

2) İkinci örnek hikâyeye, rüşvet almadan görev yapmayan kadıları taşlamaktadır : Hoca'nın işi mahkemeye düşer. Rüşvet olarak, bir çömleğe çamur doldurduktan sonra üstüne bir parmak kalınlığında bal koyar, kadıya götürür. Kadı memnun olur ve Hoca'nın istediği ilâmı (mahkeme belgesi) yazar, ancak, ertesi günü, çömleğin, bir parmak bal altında çamurla dolu olduğunu anlamıştır. Gönderdiği mübaşir, Hoca'ya şöyle der : — Kadının sana verdiği ilâmda bir yanlışlık olmuş, düzeltmek için istiyor, ver de götüreyim! Hoca'nın cevabı şöyle : — Kadıya selam söyle, ilâmda yanlışlık yok, yanlışlık bal çömleğindedir!.....

IV — Halkın Güçsüzlüğünü, Küstah, Saldırganı Kuvvet Karşısındaki Çaresizliğini Belirten Hikâyeler (% 12)

Bunlardan sadece bir örnek sunacağım : Hoca mezarlığa işeyen bir köpeği kovmak istemiş, fakat kurt ka-

dar iri ve azgın köpek onu ısırarak üzere saldırınca da, korkusundan, kenara çekilip : «— Geç yiğidim, geç!» demek zorunda kalmıştır. (Bu hikâyedeki köpek, halka zulmeden küstah, merhametsiz fakat güçlü idare adamlarının simgesidir.)

V — Kaderden, Tanrı Adaletinin Eşitsizliğinden Yakınan Hikâyeler (% 6)

Nasrettin Hoca'da kaderden, Tanrı adaletinin eşitsizliğinden yakınan hikâyeler çoktur. Bunların en güçlülerinden tek örnek sunuyorum : Hoca'ya sorarlar : — Allah büyük müdür? — Evet, büyüktür, hem de çok büyük! cevabını verir. — Niçin büyüktür? diye sorulunca da şu kara mizahlı açıklama ile talihinden yakınır : — Çünkü, şimdiye kadar hep onun dediği oldu, hiç benim dediğim olmadı.

Anadolu Türk halkının, Nasrettin Hoca adını anmadan yarattığı kara mizah ürünleri de vardır .Çoğunlukla halk söyleşilerinde bulabileceğimiz bu örneklerden birisinde iki köylü şöyle konuşur :

— Yahu, baklava yemesi güzel oluyor! — Hadi canım, sende para var mı ki baklava yiyessin! bu soruya verilen cevap, kara mizahın ta kendisidir : — Ben yemedim canım, vali paşa yiyordu, camdan seyrettim.

İkinci örnek, bir hatır soruşmasıdır : — Nasılsın Ali ağa, epeydir görüşmedik! Ali ağanın cevabı yazıya geçmemiş bir kara mizah örneğidir : — Valla, düşmanlıkla soruyorsan çok iyiyim, dostlukla soruyorsan, hikâyeye uzun!..

NASRETTİN HOCA'DAN BATIYA, BATIDAN NASRETTİN HOCA'YA GEÇMİŞ HİKÂYELER

Nasrettin Hoca çalışmalarında çözülmesi gerekli sorunlardan biri de Hoca ile başka uluslarda ortak hikâyeler konusudur. Türk Halk Edebiyatı adlı Fransızca eserinde Edmond Saussey, şunları söylüyor :

«Nasrettin hikâyelerinin çoğu, başka memleketlerde de bilinen folklor temlerini andırır. Bunların arasında değirmenci oğlu ve eşek, palamutla kabak, sahibinin yem yememeyi öğretmeye çalıştığı sırada ölen eşek, bir filozofla işaretleşerek münakaşa eden Paturge, İskender'i kadınların etkisinden korumaya davet eden, fakat kendisi cihangirin nedimesi tarafından eğerlenip binilen Aristo'nun hikâyeleri, Nasrettin hikâyeleri ile ortak konuludur. Demek oluyor ki Nasrettin'i biçmek için kullanılan kumaş, başka memleketlerin halk kahramanı tiplerini yaratmak için kullanılan kumaşın aynıdır, ama Türkler, bunları, kendi millî tabiatlarına uydurmuşlardır.»

Doğru bularak katıldığım bu görüşün sonundaki «Türklerin ortak hikâye konularını millî tabiatlarına uydurarak aldıkları» gerçeğini açıklamaya çalışayım : söz gelişi eski Yunan masal ve efsane kişiliği Ezop' (") dedi ki «zenci köleyi ağartmak için hasta edinceye kadar

yıkayan zenginin bunu başaramayınca : — Siyah renk bunun özünde olduğu için giderilemez» sonucuna vardığını anlatan hikâye, Nasrettin Hoca'da da vardır, ancak Anadolu'da zenci alış - veriş olmadığı ve Hoca'nın fukara kişiliği köle satın almaya engel olduğu için, Ezop'un hikâyesini bizde «Nasrettin Hoca'nın kara bir tavuğu yıkayıp ağartamaması» biçimindedir.

Ezop'tan Nasrettin Hoca'ya çok az değişerek geçmiş bir hikâye de şudur : Zenginin biri bütün mallarını paraya çevirip bahçesine gömüyor. Bunu gören hırsızlar parayı alıyorlar. Para sahibi Ezop'a yakınıncı Ezop, şu cevabı veriyor : — Niçin yakınıyorsun, o para çalınmadan da senin değildi, çünkü kullanmıyordun!

Hikâyenin Nasrettin Hoca değişimi şöyle : Hoca, eskiden bilmediği bir şehire gider. Oranın âdetine göre, bir küp ya da daha çok altını olan zenginler, dolu altın küplerini kapılarının önüne kor, övünmek için bir de bayrak dikerlermiş. Hoca da kapısının önüne bir küp koyup bir bayrak dikmiş. Komşular küpe bakıp altın yerine taş toprakla dolu olduğunu görünce Hoca'yı sorguya çekerek. Hoca'nın cevabı, Ezop'unki ile ortaktır : — Kullanmadıktan sonra, altınla taş - toprak arasında fark yoktur.

Nasrettin Hoca ile Diyojen' (⁵⁷) de ortak hikâyelerden de bir örnek vereyim : Yunan kızadelerinden Midyas, Diyojen'e bir tokat atarak : — Git, hükümete şikâyet et de benden para cezanı al! demiş. Diyojen hükümete giderek sözü edilen cezayı almış, ertesi gün de elinde koca bir sopa ile Midyas'ın yolunu gözlemiş ve raslayınca sopayı başına şiddetle vurduktan sonra : — Hükümete baş vurmana hacet yok, işte dün verdiğin para cezası, al, senin olsun! demiş.

Bu hikâyenin Nasrettin Hoca'daki değişimi şöyle : Şımarık, küstah, ama güçlü birisi Hoca'yı tokatlamış, sonra da, mahkemede, ceza olarak para ödeyeceğini söyledikten sonra çıkmış, fakat geri dönmemiştir. Epeyi beledikten sonra aldatıldığını anlayan Hoca da birden fırlayıp kadıya bir tokat vurur ve hikâyenin Diyojen benzerinde gördüğümüz gibi : — Benim işim var, suçlunun getireceği parayı sen aliver, kadı efendi! der.

Yunan filozofu Aristo (⁵⁸) ile Nasrettin Hoca'da ortak hikâyeler de vardır : Aristo, her söz açılışta büyük İskender'e kadın sözüne uymaması gerektiğini söylemiş. İskender'in gözdelelerinden birisi de buna kızarak, Aristo'nun genç ve güzel karısına gider, ona, Aristo'ya yular takarak sırtına binip hayvan gibi koşturmasını önerir. Aristo karısına tutkundur ,onu sırtına bindirip yuları da eline verir, gezdirmeye başlar. İskender'in gözdesi bütün bunları İskender'e seyrettirmiştir. Olayın nasıl düzenlendiğini sonradan öğrenen Aristo, İskender'e şöyle der : — Biz halktan, güçsüz insanlarız, kadın sözüne uyarsak kötü şeyler olmaz, ama sen, devletin başında imparatorsun, durumun bize benzemez, sen kadın sözüne uyarsan sonucu kötü olur! Hikâyenin Nasrettin Hoca değişiminde, Aristo yerine Akşehir'in subaşı, İskender yerine de Nasrettin Hoca geçmiştir.

Şimdi Nasrettin Hoca mizahının Batıya geçmiş örneklerinden söz edeceğim, önce Hocamızın hikâyesi : Nasrettin Hoca kimi zaman kendisi yerine hastalara bakmaya giden oğluna şu öğütü verir : — Sağa sola bakarsın, sebze, yumurta kabuğu, kılçık ya da kemik görürsen bunu hastanın nabzından anlamış gibi, eleştirirsin : — Niçin bu hastaya zerzavat, yumurta, balık, et yedirdi-

niz! dedin mi, onlar senin uzmanlığına hayran olur, artık başka hekime gitmezler.

Alman mizahında aynı hikâye şöyle : Doktor hastanın nabzını tutar ve azarlar : Size yasakladığım halde yine yumurta yemişsiniz! Hastanın yanından çıkınca asistan hayretle sorar : — Hastanın ne yediğini nabzından nasıl biliyorsunuz? Doktorun cevabı, Nasrettin Hoca yönteminin bir uygulamasıdır : — Aptal, gömleğindeki yumurta sarısını görmedin mi? ⁽⁶⁰⁾.

Nasrettin Hoca'daki «Timur'un peştemalına hamamda paha biçme» hikâyesi, Fransız mizahında şu değişimi veriyor : Zengin bir kadın bir yazarla konuşurken, söz, doğudaki cariyeye alış - verişi konusuna gelir. Kadın sorar : Ben cariyeye olup satılsaydım kaç para ederdim? Yazar : — Ben alacak olsam beş bin Frank verirdim! der. Kadın : — Ama benim mücevherlerim beş bin Frank eder! diye karşılık verince de, yazar konuşmayı Nasrettin Hoca gibi bağlar : — Ben de onlara beş bin Frank verecektim!

Başka bir hikâyemizde, Nasrettin Hoca karısının yıkanıp kurutmak için bahçeye astığı kaftanını hırsız sanır ve okla vurur. Sabah olunca yanıldığını anlar ve : — İyi ki kaftanın içinde değildim! diye sevinir.

Bu hikâye Fransız mizahında şu değişimi veriyor : Fransız halk mizahının kahraman Marius, sıcak bir havada bir gemiye binmiş, şapkasını da yanına koymuştur. Birden rüzgâr şapkayı denize uçurunca Marius de Nasrettin Hoca gibi avunur : — İyi ki şapka başımda değildi, yoksa uçmuştum denize!

Kimi zaman Batıda karikatür sanatçılarına esin kaynağı olmuş Nasrettin Hoca hikâyelerimiz de var, sözgeşi, eşeğine binen Hoca heybesini omzuna koyar ve bu-

nun sebebini soranlara : — Zavallı hayvan, bcnl zor taşıyor, bir de heybeyi mi taşıyın? der! Fransız kırıkutlu sanatçısı bu konuyu şöyle işliyor : Birisi tartılırken paltosunu çıkararak koluna almıştır, basküldeki rakamın aynı kaldığını görünce şöyle der : — Tuhaf şey, paltomu çıkardığım halde, kilom değişmedi!

Fransız halk hikâyelerinde benzerini gördüğümüz Nasrettin Hoca hikâyeleri kimi zaman, az ya da çok, değişmişler, kimi zaman da, Nasrettin yerine bir Fransız adı konarak aynı biçimde kalmışlardır. Önce değişen hikâyelerden örnekler sunuyorum :

1) Nasrettin Hoca bir yolculukta heybesini kaybeder ve konuk olduğu köylülere : — Heybemi bulun, yoksa ben yapacağımı bilirim, der. Köylüler Hoca'yı sevdikleri için her tarafı özenle arayıp heybeyi bulurlar, ancak, bir köylü Hoca'ya şu soruyu yöneltir : — Hoca, heybeyi bulmasak ne yapacaktın? Hoca'nın cevabı, güçsüz insanın kaderden yakınmasıdır : — Evdeki eski kilimi kesip heybe yapacaktım!

Bu hikâyenin Fransız halk hikâyelerindeki benzeri şöyle : Bir Gaskonyalı Roma'da atını kaybeder ve hırsız korkutmak için şöyle konuşur : — Eğer atım hemen geri verilmezse bu durumda babamın yaptığını yapmak zorunda kalacağım! Hırsız bu tehditten korkarak atı geri verirken Gaskonyalıya şu soruyu sorar : — Babanız bu durumda ne yapmıştı? Gaskonyalının cevabı Hoca'ninkine benzemektedir : — Ne yapabilirdi zavallı babam, atı olmayınca, bütün yolu yaya yürümüşü (61).

2) Nasrettin Hoca'nın bir «ok atma» hikâyesi vardır : Hoca birinci ile ikinci atışta hedefi vuramaz ama : Subaşı ile sekban başı böyle boşa atarlar! diyerek duru

mu kurtarır. Nihayet üçüncü atışta ok hedefi bulunca şöyle övünür : — İşte Hoca Nasrettin, bunu böyle atar!..

Bu hikâye, Fransız halk hikâyelerinde şu değişimi veriyor : İki beceriksiz er, tüfekle nişan eğitimi yapıyorlar ve kurşunlar boşa gidiyor. Oradan geçen bir subay onlara şöyle der : — Beceriksizliğinizden utanmıyor musunuz, dikkatli nişan almadığınız için böyle oluyor, verin şu tüfeği bana bakayım! Ancak, subay da birinci ve ikinci kurşunları boşa atmış, hedefi üçüncüde vurabilmiştir. O zaman subay erlere şöyle der : — Birinci ve ikincide, yanlışınızı belirtmek için, sizin gibi attım, üçüncü atışımla da, benim gibi atarsanız hedefi vuracağınızı öğrettim size! (62).

Bir de daha önce sözü geçen şu hikâyemiz var : Hoca, eşeğini ödünç isteyen komşusuna : — Eşek burda değil! der, fakat o anda eşek anırır. Komşu : — İşte eşek burada ya! deyince Hoca : — Ak sakalımla bana değil de eşeğe mi inanıyorsun, sorusunu sorar.

Bu hikâyenin değişimini, Fransız halk hikâyesi olarak, şu biçimde görüyoruz : — Ferdinand, eşeğini bana ödünç verir misin? — Eşek ahırda, git, al! Beş dakika sonra Ferdinand : — Aldanıyorsun, eşeğin ahırda yok! — Nasıl yok olurmuş, onu ahıra kendim götürüp bağladım, eşek tek başına ipini çözecek değil ya! Komşunun Ferdinand'a son cevabı bizim hikâyemizdeki gibi aynıdır : — Anlaşalım Ferdinand, sen eşeğe mi inanıyorsun, yoksa bana mı? (63).

Kimi zaman Nasrettin hikâyesi Fransız mizahına aynı biçimde geçer. Önce bizim hikâyemizi hatırlayalım : Nasrettin Hoca ölüm döşeğindedir. Son dileğini karısına söyler : — Karıcığım, senden ricam, en yeni, en güzel es-

vaplarını giy, iyice süslen! Kadın bu dileği yerine getirdikten sonra şu soruyu sorar : — Niçin yeni esvaplar giyinip süslenmemi istedin? Hoca'nın cevabı şöyle : — Düşündüm ki Azrail, süslü, güzel halinle seni beğenir alırsa, ben kurtulmuş olurum.

Şimdi aynı hikâyenin Fransızcadan çevirisi : «Sébastien ölmek üzere idi ama bunu bilmiyordu. Doktorun, karısına şöyle dediğini duydu : — Yazık, ölümü çok yakın, her dakika ölebilir! Sébastien, doktor gidince karısına sordu : — Beni son defa sevindirmek ister misin? — Elbette isterim! — O halde, en yeni çamaşırlarını, ipek giysilerini giy, allık, pudra sürün, ihtişamlı, çok şık olmanı istiyorum! Madam Sébastien, üzüntüsüne karşın, «Kocamın bu son arzusunu reddedemem» diye düşündü, tuvalet odasına girdi, süslendi, giyindi, kokular süründü ve kocasının yanına geldi : — Memnun musun? — Çok!.. — Şimdi söyle bakalım, başka ne istiyorsun? — Hiçbir şey istemiyorum, doktordan ölüm meleğinin gelmek üzere olduğunu duydum, gelince, bu güzel halinle seni beğenir de beni bırakır diye düşünüyorum (64).

NASRETTİN HOCA TÜRKÇESİ

Anadolu Türk halkının yaklaşık olarak sekiz yüzyıllık hayatı süresince, içinde yaşadığı her olay, bir Nasrettin Hoca hikâyesine konu olmuş, bu hikâyelerin sözlü anlatılışından da, yalnız Nasrettin Hoca'ya özgü, özel bir dil doğmuştur. Adına «Nasrettin Hoca Türkçesi» diyebileceğimiz bu özel dil, konuşma ve yazı dilimize önemi küçümsenmez bir zenginlik sağlar ve bu zenginlik şehir ile köy halk dilimizin en güçlü kaynağıdır.

Ben dilimizdeki bu Nasrettin Hoca etkilerini iki dalda incelemeyi deneyeceğim :

I — Dilimizde atasözleri halinde yaşayan Nasrettin Hoca hikâyeleri.

II — Dilimize güçlü deyim ve yükümler kazandıran Nasrettin Hoca hikâyeleri.

I — Dilimizde atasözleri biçiminde söylenen Nasrettin Hoca gerçekleri az olmakla beraber, bunlar Türkçemizin halk dilinde benimsenmiş, yüzyıllar boyunca yaşayarak günümüze kadar gelmiştir. Atasözü hâlindeki Nasrettin Hoca yükümleri, daima bir hikâyeye dayanmakta ise de, çoğu zaman herkesçe bilinen hikâye yerine sadece bu atasözü söylenmekle yetinilmektedir. Sözgelisi «Parayı veren düdüğü çalar» atasözünün hikâyeye

si şöyledir : Nasrettin Hoca pazara giderken rasladığı çocukların hepsi ona birer düdük ısmarlar, ancak bu çocuklardan yalnız birisi, Hoca'ya, bir düdük alacak kadar para vermiştir. Hoca da, pazar dönüşü, yalnız para veren çocuğa düdüğünü vermiş, öteki çocuklara, kısaca «parayı veren düdüğü çalar» demiştir. İşte bu cevap, yalın bir ekonomi kuralı halinde dilimize girmiş, halkın bütün alış - veriş ve ticaret ilişkilerinde değerli sayılmıştır, yani halk her alış - verişte «Parayı veren düdüğü çalar» ilkesini uygulamış, ama bunun bir Nasrettin Hoca hikâyesine dayandığını, belki de unutmuştur.

Bir başka örnek olarak «Damdan düşen halden bilir» atasözünü veren hikâyede, Nasrettin Hoca damdan düşmüş, ancak çektiği acıyı, hatırını soranlardan hiçbirisine açıklamamıştır. Nasrettin Hoca, bunun sebebini şöyle anlatır : — Benim çektiğim acıyı, ancak benim gibi damdan düşen birisi anlayabilir, onun için size derdimi yanmadım! Hoca'nın bu hikâyesinde belirtilen ruhbilim gerçeği de önemlidir, nitekim XVII. yüzyıl Fransız yazarı La Rochefoucauld (1613 - 1680) bir özdeyişinde, bu atasözündeki gerçeği şöyle dile getirir : «İnsanoğlu bir - tek ıstırapı iyi tanır : Kendi çektiği!»

Konuşma dilimizde, yine bir Nasrettin Hoca hikâyesine dayalı, şu atasözü vardır : «El, elin eşeğini türkü çağırarak arar.» Bu konudaki hikâye şöyle : Hoca dağ yolunda türkü çağırarak dolaşırken birisi : — Ne yapıyorsunuz? diye sorar. Hoca : — Komşunun eşeğini arıyorum! der. Adam, Hoca'nın kaygısız, ilgisiz, vurdum duymaz haline şaşmıştır. O zaman Hoca, insan tabiatındaki bencillik kusurunu, başkalarının işine gereği kadar ilgi göstermeyişimizi açıklayan şu cevabı verir : «— El, elin eşeğini, türkü çağırarak arar.»

Bu bölümdeki örnekler arasında, dilimize atasözü vermeseler bile, Nasrettin Hoca Gerçekleri'ni yansıtmakta, atasözü veren hikâyelerimiz kadar güçlü saydığım bazı hikâyeleri unutmamalıyız. Sözgelişi, «Dostlar alış verişte görsün, yorgan gitti - kavga bitti, kazan doğurdu» hikâyeleri, halk dili hazinemizin değerli incileri olarak, halkımızla birlikte, yüzyıllar boyunca yaşamışlardır.

II — Dilimize deyim ve yükümler kazandıran hikâyelere gelince, bunlar halkımızın her alandaki ferdî ve sosyal hayatını yansıtan olaylara dayanmaktadır. Bu konuda sözü uzatmıyor, sadece hepimizin bildiği bu deyimlerden birkaçını hatırlatmakla yetiniyorum : Ye kürküm ye, Ben senin gençliğini de bilirim, Bilenler bilmeyenlere öğretsin, Sen de haklısın... v.b.

Ünlü hikâyelerinden kimisinde Hoca'nın güç durumlardan kurtulmak için mantık ve tabiat kurallarını çiğnediğini görüyoruz : Nasrettin Hoca'dan ödünç olarak eşeğini isterler. Hoca vermek istemediği için — Eşek burada değil der, fakat aksi bir rastlantı ile, eşek o anda anırmaya başlar, Eşeği isteyen : — İşte eşek burada ya! deyince, Hoca durumu : — Ak sakalımla bana değil de eşeğe inanıyorsun, yazıklar olsun sana! cevabı ile kurtarır. (Ünlü sinema sanatçısı Charles Chaplin, (Şarlo) röportaj yapan bir gazeteyice, en çok sevdiği hikâye olarak Hoca'nın bu hikâyesini anlatmıştır.)

Hoca'nın Dilbilim (Linguistique) kurallarını bildiğini belirten hikâyeleri de var : Sözgelişi Hoca, erkek çocuğu olanlara : «— Oğlunuzun adını sakın 'Eyüp' koymayın, halkın ağzında söylene söylene 'İp' olur» öğüdünü vermektedir.

Bir de Hoca'nın, dilimizdeki bazı deyimleri, kelimelerin sözlükteki anlamları ile değerlendirmeyi alaya al-

dığını belirten hikâyelerinden örnek vereyim : BİR gün annesi Hoca'ya «ben komşuya gidiyorum, sen kapıdan ayrılma!» diye tembih etmiştir. Biraz sonra da eniştesi gelerek : «Annene söyle, akşam size geleceğiz» haberini vermiştir. Hoca bu haberi annesine iletirken evin kapısını sökerek sırtına almış. Böylece deyimlerdeki kelimeleri sözlük anlamında anlamının gülünçlüğünü belirtmiştir.

Konuyu dağıtmamak için pek azını verebildiğim örneklerin zenginliği, benim «Nasrettin Hoca Türkçesi» dediğim halk dilimizin temelini oluşturmaktadır. Bu dil, Türk halk hayatının bütün inançlarını, ahlak kurallarını, eğitim ilkelerini kapsamaktadır. Tezimi ispatlamak için, konuşma dilimize yerleşen ve hepsi de birer Nasrettin Hoca hikâyesinden doğan bu sözleri hatırlatmayı yararlı görürüm :

Fincancı katırlarını ürkütmek, İpe un sermek, Mavi boncuk kimde ise benim gönlüm ondadır, İşte şimdi kuşa benzedin, Bana görünme de kime görünürsen görün, Ace mi bülbül bu kadar öter, Ben ölümsem büyük kıyamet, Geç yığidim geç, Belki ağaçtan öte yol vardır, Hırsızın hiç mi suçu yok, Karım çok gezse bir kere de bizim eve uğrardı, Kilimi kesip heybe yapacaktım, Geçinmeye gönlüm yok ki adını öğreneyim, Buyrun cenaze namazına... v.b.

Bir an için dilimizde bu sözleri kullanmanın yasaklandığını düşünelim, Türkçemiz güzelliğini oluşturan değerlerden çok şey yitirecektir.

Nasrettin Hoca'nın dilimize deyim veren hikâyelerinden «toplum uğrunda özveriden kaçınmamak gereği»ni savunan en güçlü örneği sona sakladım, bu örnek, bir Nasrettin Hoca hikâyesinin sonundaki şu sözlerdir : «Ka-

labalıkta söz verdik, ölmek olmaz.» Nasrettin Hoca bu sözü ile «toplumun öl dediği yerde ölmek, gerekince toplum için ölmek» ilkesini ortaya koymakta, bu ilke ile paha biçilmez bir toplum sevgi ve inancını dile getirmektedir.

NASRETTİN HOCA'YI TANITAN KAYNAKLAR

Bu küçük kitap, Nasrettin Hoca üzerindeki yerli ve yabancı yayımların hepsini tanıtmak iddiasında değildir. Bu konuda aydınlanmak isteyenlere, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nce yayımlanan, Perihan Arbak'ın hazırladığı, «Nasrettin Hoca Bibliyografyası» adlı değerli çalışmayı salık veririm ⁽³²⁾. Sayın Perihan Arbak, bibliyografyadaki kitapları iki bölümde ele alıyor :

1) Nasrettin Hoca araştırmalarını kapsayan Türkçe ve yabancı dillerdeki kitaplar, (67 kitap)

2) Nasrettin Hoca'nın hikâyelerini toplayan Türkçe ve yabancı dillerdeki kitaplar, (217 kitap)

Toplam olarak 284 kaynak kapsayan bu çalışma varken benim aynı konuda durmam gereksizdir.

Nasrettin Hoca'yı tanıtan kaynaklar konusunu dört bölümde sunuyorum :

- 1) Batıda ve bizde Nasrettin Hoca'yı tanıtan kitaplar,
- 2) Nasrettin Hoca'yı doğru anlayanlar,
- 3) Nasrettin Hoca'yı yanlış anlayanlar,
- 4) Nasrettin Hoca'nın kişiliğini türlü amaçlarla değiştirenler.

1 — Batıda ve Bizde Nasrettin Hoca'yı Tanıtan Kitaplar :

«Hoca'nın kişiliği bölümünde adı geçen Prof. Bayraktareviç, «Nasrettin Hoca'nın Avrupa'ya ilk olarak 1857' de Camerloher tarafından yapılan 126 hikâyeli bir çeviri ile tanıtıldığını» söylüyorsa da, Avrupalıların Nasrettin Hoca hikâyelerini tanımaları bu tarihten öncedir :

1) Daha 1694 yılında, XV. Louis'nin kütüphane müdürü Antoine Galland, «Doğuluların ilgi - değer sözleri ile özdeyişleri» adlı kitabı ile Nasrettin Hoca'nın üç hikâyesini yayımlamış, fakat Hoca'nın adını vermemişti. Bu üç hikâye, Batıda yayımlanmış ilk Nasrettin Hoca hikâyeleridir, bu bakımdan önemli gördüğüm için çevirilerini sunuyorum.

a. Bir Sivrihisarlı, komşularından birisine gözünün çok ağrıdığını söyleyerek bir ilâç bilip bilmediğini sordu. Komşu şöyle cevap verdi : — Benim geçen sene bir dişim çok ağrımişti, ancak çıkartınca rahatlamıştım, sen de öyle yap istersen! (Not : Sivrihisar, Anadolu'da ahalisinin saflığı ile ünlü bir kenttir.)

b. Yine bir Sivrihisarlı adam, baltasını her zaman, bir sandığa koyar, kilitleyip saklardı. Bir gün karısı bunun sebebini sorunca : — Kedi yer diye korkuyorum da ondan! cevabını verdi. Kadın : — Şakayı bırak, kediler balta yemezler! dedi. O zaman adam : — Allah belalarını versin, bizim bir buçuk akçalık ciğerimizi yiyorlar da, yirmi akçalık baltayı niçin yemesinler!.. dedi.

c. Çok çirkin bir Müslüman kadın, kocasına sordu : — Akrabalarından kimlere görüneyim? Kocasını şöyle cevap verdi : — Bana görünme de, başka kime istersen görün!.. (33).

2) Galland'dan sonra, 1742'de, Venedikli Domonique Fornetty, 12 Nasrettin Hoca hikâyesini, Türkçe asılları ile birlikte, Fransızca yayımlıyor (34).

3) 1899'da, Dr. Kunos, Aydın bölgesinde halkın ağzından topladığı Nasrettin Hoca hikâyelerini Macarca yayımlar (35).

4) Goethe'nin doğubilimci Diez'den aldığı bir Nasrettin Hoca hikâyesinin Buch des Timur : Timur kitabı'na koyduğunu, çağdaş Alman Türkbilimcisi Otto Spies'den öğreniyoruz.

5) 1911'de Albert Wesselski'nin yayımladığı Nasrettin Hoca adlı Almanca eser, değerli bir incelemedir (36).

6) Edmond Saussey'in 1936'da Paris'te yayımlanan, Fransızca «Türk Halk Edebiyatı» adlı eserinin 60 - 72. sayfaları da Nasrettin Hoca'ya ayrılmış değerli bir incelemedir (37).

7) Fransa'nın Ankara Büyükelçiliği görevinde bulunan J.P. Garnier'nin 1958'de yayımladığı «Nasrettin Hoca ve Hikâyeleri» adlı eserini de unutmamak gerekir (38).

8) İngiltere'de «Tales of Nasrettin Khodja» ve «Histories of Nasrettin Khodja» adlı kitaplarla Amerika'da basılmış birçok Nasrettin Hoca kitapları varsa da, bunların hepsi bizim 1926 Bahai - Veled Çelebi : Letâif-i Hacı Nasrettin Kitabının çevirisi olduğu için üstlerinde durmuyorum (39).

Bize gelince, Hoca'dan söz eden en eski yazma kitabın XV. yüzyılda Eb'ül Hay-i Rumi'nin Sultan Cem adına yazdığı, Saltukname olduğunu biliyoruz. XVI. yüzyılda Bursalı Lamiî Çelebi, Nasrettin Hoca'dan, Sinan Paşa ile Karamanlı bir âlim arasındaki şakalaşma dolayısıyla söz

eder ve Hoca'nın Sivrihisar'da doğup Akşehir'de öldüğünü bildirir ⁽³⁹⁾. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi'nin, Hoca'yı, Timur'la çağdaş gösteren ünlü «hamamda futaya paha biçme» hikâyesini görüyoruz ⁽⁴⁰⁾. Yine XVII. yüzyılda Nev'î zade Ataî, Hoca'nın «Çeşmenin tıcacını çekince fışkıran su ile ıslanması» hikâyesini, aruz vezni ile manzum olarak yazıyor ve hikâyeye «dilini tutma» konusunda bir öğütle son veriyor ⁽⁴⁰⁾.

Basılmış kitaplarla Nasrettin Hoca yayımlarımız, 1839'da Tanzimat'ın ilânından sonradır. Bunlardan ilk eser olarak Çaylak dergisini çıkaran Tefvik beyin «Bu Adam» adlı kitabını biliyoruz. Bundan sonra çağımıza yakın ya da çağımızdaki yazarların küçük ya da büyük, pek çok kitabı varsa da bunlar üzerinde tek-tek duramayacağım. Bu kitaplardan kimisindeki ortaklaşa amacın, Hoca'nın diye bilinen hikâyeleri toplayıp «az emekle para kazanma» olduğunu görmek, üzgünlük vericidir, ancak, böyle derken, Nasrettin çalışmalarından değerli olanlarının değerlerini görmezden gelmediğimi belirtmeliyim :

Günümüzde ya da günümüze yakın geçmişteki bu çeşit değerli çalışmaların yazarları, başta Prof. Pertev Naili BORATAV ⁽⁴¹⁾ olmak üzere, Prof. Fuat KÖPRÜLÜ, ⁽⁴²⁾ Türkbilimci ve dilci Veled Çelebi : Bahai, ⁽⁴³⁾ Halide Edip ADIVAR, ⁽⁴⁴⁾ İbrahim Hakkı KONYALI ⁽⁴⁵⁾, Ercüment Ekrem TALU, ⁽⁴⁵⁾ Kemalettin Şükrü, ⁽⁴⁶⁾ ile Abdülbaki GÖLPINARLI ⁽⁴⁷⁾'dir.

Günümüzde yaşayan, verimli ve olumlu çalışmalarına güvendiğimiz, genç Nasrettin Hoca araştırmacılarından da, başta Erdoğan TOKMAKÇIOĞLU ⁽⁴⁸⁾ ile Y. Prof. Seyfi KARABAŞ ⁽⁴⁹⁾ olmak üzere, İsmail KARAAHMETOĞLU,

(⁵⁰) Ali Esat BOZYİĞİT (⁵¹) ve Zekâî YİĞİTLER'in (⁵²) adlarını unutmamak, değerbilirlik borcudur.

2 — Nasrettin Hoca'yı Doğru Anlayanlar :

Bu kitabın sınırlı ölçüleri, Nasrettin Hoca'yı doğru ya da yanlış anlayanlarla onun kişiliğini değiştirenler üzerinde, ancak çok kısa biçimde durmaya elverişlidir. Böyle de olsa, önemli olan bu konuya değinmek zorundayım :

a. Daha önce sözünü ettiğim Albert Wesselski, 1911' de yayımladığı Nasrettin Hoca kitabında şöyle diyor : «Nasrettin Hoca, Türklerin Ezop'udur.»

b. Halide Edip ADIVAR, Maske ve Ruh adlı fantezi piyesinde, Nasrettin Hoca'yı şu sözlerle değerlendiriyor : «Nasrettin zihniyeti, umumiyetle sanıldığı gibi, hiçbir şeyi ciddi telakki etmeyen, bir adam sendecilik zihniyeti değildir. Bilakis bu, insanların dertlerine bakarken, benliği bertaraf eden, hiçbir sabit fikir ve şahsi arzuya kapılmayan, realiteyi seyreden bir zihniyettir.»

c) Emekli edebiyat öğretmeni, ozan İsmail KARA-AHMETOĞLU'nun Nasrettin Hoca şiirinde şu mısralar var :

Kral - kral, ağa - ağa, bey - bey, milyon - milyon
gelmeyin üzerime,

Ağlayanların güler yüzüyüm ben,

Yüz bin yıl daha yaşarım, Timur'lara inat,

Ben Nasrettin Hocayım!

3 — Nasrettin Hoca'yı Yanlış Anlayanlar :

Bu kitabın yazarı, herkesin her konuya bakış merceğinin aynı olamayacağını bilmektedir. Bunun yanında,

herkesin bilmesi gereken bir gerçek de vardır : Yüzyıllar boyunca yaşamış, ulusların benliğine mal olarak özüm-
senmiş, taş heykeller gibi sert, güçlü ve güzel inançlara
saygılı olmak. Nasrettin Hoca'yı anlayış konusunda şimdi sözünü edeceğim kitap, bu saygıdan yoksun görünü-
yor :

a. Fransız yazarı Pierre Mille'in «Nasrettin ve ka-
rısı» adı ile 1924'te Paris'te yayımladığı roman, baştan
başta uydurma, Hoca'yı küçük düşürücü olaylarla dolu,
gerçekle ilgisiz bir kitaptır ⁽³³⁾. Pierre Mille bu romanda
Nasrettin Hoca'yı Abdülhamit devrinde ve Bursa'da yaşı-
mış göstermekte, karısı Zeynep'in teğmen Hikmet adlı
bir subayla seviştiğini ve bu subaydan doğan çocuğu Nas-
rettin'in kabul ettiğini yazmaktadır. Türkleri : — Ya sidi
Hasan!, — Ya Hoca! diye Arap ağzı ile konuşturan, gö-
revle Türkiye'de bulunduğu halde, Türklerle Arapların ay-
nı millet olmadığını öğrenemeyen bu yazarın Nasrettin
Hoca anlayışı üzerinde daha çok durmayı gerekli görmü-
yorum.

b. Belçikalı Decourdemanche, 1878'de yayımladığı
kitaba ⁽³⁴⁾ «Sottisier de Nasrettin : Nasrettin'in aptallıkla-
rı» adını koymakla Nasrettin'i, yanlış da değil, hiç anla-
madığını ispatlamıştır. (Sottisier kelimesinin Şemsettin
Sami sözlüğündeki anlamı : Budalaca lakırdılar söyleyen
adam, ahmaklıktan ileri gelmiş tuhaf sözler ve hikâyeler.)

4 — Hoca'nın Kişiliğini Türü Amaçlarla Değiştiren- ler :

a. Bu kitabın «Nasrettin Hocalar Üzerine» bölümün-
deki Çin Nasrettini'nin kişiliği, herkesçe bilinen Hoca'nın
kişiliğini belli bir amaçla, yani rejim propagandası için
değiştirme olayının bir örneğidir.

b. Bizdeki kazan doğurdu -kazan öldü hikâyesinin Çin Nasrettini'nde tefeciliği yermek amacı ile değiştirildiğini de daha önce belirtmiştim.

c. Bizim Nasrettin Hoca'nın, ırmağa düşen kaynanasını suyun geldiği yönde araması ve buna sebep olarak kaynananın aksiliğini söylemesi hikâyesi, Çin Nasrettini Avanti'de, zalim bir köy beyinin ırmağa düşmesi biçimine girer ve Avanti'nin : — Onu suyun geldiği yüksek yönde arayan, çünkü o, daima yüksek makama tırmanma hırısı yüzünden, ölürken bile inmeye razı olmaz! açıklaması ile sonuçlanır.

HALK EĞİTİMİNDE NASRETTİN HOCA

Nasrettin çalışmalarında göz önünde tutulması gereken bir önemli nokta da, Nasrettin Hoca hikâyelerini halk eğitiminde kullanmak anlayışıdır. Bu adım, memleketimizde kendi benliğimize, kendi tarihimize yönelme çabasının verimli sonucunu sağlayacak, edebiyat, sanat, halk eğitimi kitaplarımız, eski Türk hayatını kavrayıp sevmek, yenisini de ona göre ayarlamak anlayışına bu noktadan hareketle varacaklardır.

Bu işi aydınlar yapacağına göre, Nasrettin Hoca eğitimini uygulayacak aydının niteliğini belirtmek gerekir. Nasrettin Hoca eğitimcisi olacak aydın, her şeyden önce kendisini, yine kendisinin öznel (indi) ve uygulanma değeri az saptantılarından kurtarmakla işe başlamalıdır. Yani, Nasrettin Hoca eğitimcisi, yüzyıllardır zaten var olan Nasrettin eğitimini uygularken bu eğitimi kendi nazârî ya da Türk halkının tabiatına uymayan yabancı eğitim ilkeleri ile yozlaştırmamalı, yeni, yepyeni olmak hevesi ile - bir halk deyimi kullanayım - eski hayatı da berbat etmemelidir.

Daha açık söyleyişle, Nasrettin eğitiminde aydın, önce Nasrettin Hoca'yı anlamak, onun halk toplumundaki etkisine inanmak konularında kendisini yetiştirmeli ve bu inançla, faydalanacağı Nasrettin Hoca ilkelerini bir ba-

rajda topladıktan sonra onları yerinde ve zamanında uygulamayı denemelidir. Bunun aksi, yani kendisini Nasrettin Hoca Potası'nda yetiştirmemiş aydının Nasrettinli halk eğitiminde başarılı olması düşünülemez.

Şimdi «Nasrettin Hoca halk eğitimcisinin niteliği nasıl olmalıdır?» sorusunu bir örnekle cevaplamaya çalışayım : Nasrettin Hoca, kendisini bir ağaca çıkarıp pabuçlarını almak isteyen çocukların teklifini kabul etmiş, fakat ağaca çıkarken pabuçlarını koynuna sokmuştur. Hikâyenin sonunda, çocuklar niçin böyle yaptığını sorunca, onlara : Belki ağaçtan öteye yol vardır, cevabını verir. Bu hikâyenin toplum bakımından eğitim değeri «İnsan, hayatı boyunca her an uyanık olmak, zarara uğramamak için her çeşit önlemi zamanında almak zorundadır» biçiminde özetlenebilir. Oysa bu görüş, eski inançlara bağlı kimi insanların «tedbirini terkeyle, takdir Huda'nındır» mısraında özetlenen «Kaderci» anlayışına aykırıdır. Eğer Nasrettin Hoca eğitimini uygulayacak aydın, «hiçbir önlem kaderi değiştiremez» saplantısından kendisini kurtaramamışsa, bu hikâyedeki eğitim ilkesinden yararlanamaz ve bu ilkeye kendisi inanmadığı için, kimseyi de kendisine inandıramaz.

Biraz da «Bir Nasrettin halk eğitimi zaten vardır» sözü üzerinde duralım : Evet, vardır ve bu eğitimin ilkeleri, sırası geldikçe hatırlattığımız, Nasrettin Hoca deyim ve atasözlerinde görülmektedir :

1) Ye kürküm ye! Kürküm eski, sözüm geçmez! (Toplumsal gerçek değer yerine dışa, kabuğa önem vermesini eleştirme)

2) Fincancı katırlarını ürkütme! (Toplumda yerleşmiş inançlara karşı gelen zarar eder.)

3) Parayı veren düdüğü çalar. (Her iş para ile görülür, bunun için de gerekince parayı verecek durumda, yani varlıklı ve tutumlu olmak gerekir.)

4) Kazan doğurdu - Kazan öldü hikâyesi (Çıkarını koruma uğrunda doğa yasalarına karşı gelmeyi eleştirme)

5) Yorgan gitti - kavga bitti hikâyesi (Kişi toplum hayatında kendisini ilgilendirmeyen olaylara karışmamalıdır.)

6) Dostlar alış verişte görsün, hikâyesi. (Toplum; aylak, işsiz insanı sevmez, sonuç verimli olmasa da, bir iş yapıyormuş gibi görünmek, boşa gezmekten iyidir.)

7) Hoca bir hikâyesinde, kendisine getirilen Farsça bir mektubu, Acemce bilmediği için okuyamayacağını söyleyince, mektubu getiren : — Kocaman kavuk da giymişsin, bir mektubu okuyamamaktan utanmıyor musun? — Hoca, buna karşılık, kavuğunu adamın başına koyar : — Kavukla okunuyorsa sen oku da görelim! der. (Bu hikâyede insanların gerçek bilim yerine gösterişe, biçime önem verişlerinin gülünçlüğü alay konusu edilmiştir.)

8) Hoca'nın testi ile su getirmeye giden kızını tokatlayıp eğitimde alınacak önlemlerin zamanında alınması gereğini belirten hikâyesi. (Romen Nasrettini'ni yayımlayan Anton Pan, bu hikâyede çağdaş bir eğitim anlayışı görmektedir.)

Halk eğitiminde faydalanacağımız Nasrettin Hoca hikâyelerinde, kendilerine özgü, iki yöntem görüyoruz :

1 — Halk Eğitimi İlkelerini Doğrudan Doğruya Veren Hikâyeler :

Örnek : Hoca va'zetmek üzere kürsüye çıkar. Cemaat'a buğulu için vaizde söylenecek bir konu hatırı-

ma gelmiyor! diye yakınır. O zaman oğlu : — Baba, kürsüden inmek de hatırına gelmiyor mu? diye sorar. Bu hikâyenin eğitim değeri, toplumda önemli görev ya da sorumluluk yüklenen insanların başarısız duruma düşünce kendiliklerinden çekilmeleri gerektiğini belirtmesindedir.

2 — Halk Eğitimi İlkelerini Dolaylı Olarak Veren, Yani, Çirkini ve Kötüyü Anlatarak Doğruya ve İlye Yönelten Hikâyeler :

Örnek : Bir köylü Hoca'ya bir tavşan armağan etmiş, bundan sonra, haftalarca, başka köylülüler gelerek Hoca'ya : — Biz tavşanı getirenin komşusuyuz! ya da : Biz tavşanı getirenin komşusunun komşusuyuz, demişler, yemeğe kalmışlar, Hoca'yı rahatsız etmişlerdir. Nihayet Hoca, son gelenlere büyük bir tasla su getirir ve bu tavşan komşularına şöyle der : — Bu tastaki su, o tavşanın suyunun suyudur! Bu hikâyedeki eğitim ilkesini de şöyle özetleyebiliriz : Bir iyiliğe karşılık beklerken insafli olmalı, bize gösterilen iyi niyeti, çıkarımız için, kötüye kullanmamalıyız.

Türk halkının, Türk tarihindeki her uygarlık değişiminde, bu yeni uygarlığın niteliğini anlamadan ona sadece heveslenen züppelerle alay ettiğini belirtmiştik. (Bu kitabın «Bundan sonraki Nasrettin çalışmalarına verilecek yön» bölümüne bakınız.) Bu sebeple saray ve medrese çevresinde yüzyıllar boyu süren Arap ve Acem kültürü hayranlığı da, kimi Nasrettin Hoca hikâyelerinin yergi ve taşlama konusu olmuştur :

1) Nasrettin Hoca'ya : — Acemce bilir misin? diyorlar, — Bilirim, hatta Acemce şiir de söylerim! diyor ve şu mısraları okuyor.

Reftem be-cay-l serviler, gördüm dokuz kurt amedend,

Bir kaçını patakladım, birkaçı tarla mirevend.

(Reftem : Gittim. Amedend : Geldiler. Mirevend : Gittiler)

2) Arapça hayranlarını taşılayan mısraları da şunlar :

ve fi's -sema-i yıldızat

Güneş doğsa bataruha,

Ve f'il bihar-i balikat,

Olta görse kaçaruha.

(Bihar : Denizler.)

Arapçayı bilmediği halde Arapça - bilir geçinmenin gülünçlüğünü sergileyen eserlere, yazılı edebiyatımızda da rasladığımızı belirtmeliyim. Sözgelisi Reşat Nuri Güntekin'in «Arapça değil mi, uydur uydur söyle» adlı bir perdelik tiyatrosu, Tristan Bernard'ın «L'anglais tel qu'on le parle : İngilizce mi, nasıl söylersen olur» adlı eserinden, başarılı bir uyarlamadır.

NASRETTİN HOCA ÇALIŞMALARINDA BAŞARISIZLIĞIN SEBEPLERİ BUNDAN SONRAKİ ÇALIŞMALARA VERİLECEK YÖN

Batıda Nasrettin Hoca'nın üç hikâyesini yayımlayan ilk eser, Antoine Galland'ın «Les Paroles Remarquable et Maximes des Orientaux : Doğuluların ilgi - değer söz ve özdeyişleri» (Paris : 1964) adlı kitabıdır. Bizde de Hoca' dan söz eden en eski kaynak, Eb'ul Hayr-i Rumi'nin Cem Sultan adına yazdığı (ölm. 1495) Saltukname'dir.

Demek ki Nasrettin Hoca, en azından, Batıda üç, Doğuda beş yüzyıla yakın zamandan beri bilinmektedir. Bu kadar uzun zaman içinde elde edilen Nasrettin gerçeklerinin değeri, önemi ise, belirttiğim süre ile ters orantılı, hatta utandırıcıdır. Bunun belli başlı iki sebebi var :

Türkler, tarihleri boyunca, üç ayrı uygarlığın etkisinde yaşadılar :

- 1) En eski çağlarda sınır komşuları Çin uygarlığı,
- 2) XI. yüzyılda, İslâm dini etkisi ile başlayan, Arap ve Acem uygarlığı,
- 3) XIX. yüzyılda Tanzimat'ın ilânı (1839) ile başlayan Fransız uygarlığı.

Bunlardan ilk ikisi, Nasrettin Hoca çalışmalarındaki başarısızlığın sebepleri ile ilgilidir :

Her uygarlık değişiminde kendi orijinallliğini koruyan Türk halkı ile, bu yeni uygarlığın hayranlarını, hattâ daha yerinde bir kelimeyle züppelerini, ayrı ufuklara bakar görüyoruz :

1) Çin uygarlığı etkisinde iken bu uygarlığın hayranı olan züppeleri, Türk halkı, Orhun yazıtlarında eleştirir ve onları «Türk adlarını bırakarak Çin adlarını almak» suçu ile suçlar.

2) Arap ve Acem uygarlığının hayranı olan, saray ve medresenin yetiştirdiği aydınlarımıza gelince, onların halk anlayışını «El'avam-u k'el havam : Halk mı dedin, börtü - böcük, haşere!» deyiminde özetlenmiş görüyoruz. Böyle olunca, saray ve medrese çevresindeki bu şehirli aydınlarımız, yüzyıllar boyunca Türk olduklarını unuttular ve kardeş kanı ile bağlı oldukları, şehirli olmayan Türk halkını hor gören, aşağılayan şiirler yazdılar, hattâ Türk adını sövgü ya da küfür kelimesi anlamında kullanan deyimler uydurmayı marifet sandılar, önce şiirler :

Nedir bildin mi sen âlemde Türk'ü,
ola eğninde kürk'ü, başta bört'ü,
ne mezhep bile, ne din ü diyanet,
yumaz yüzün, ne abdest, ne taharet.

Türk'ün dilberidir gayretle inat,
Şehir dili bilmez, lisanı kubat (kaba)
Kelamında eder türklüğün ispat,
hayvan gibi gözün diker samana

Türk tosun çünkü doğdu anadan,
öğüt aldı eşek ile dana'dan.

Evlenirken, gelinde aranan ilk nitelik, «Anadolu Türkü olmamak»tır :

Nazenin ola vücud-u pâki,
olmaya Anadolu etrâki. (Etrak : Türkler)

Ayrıca, XVII. yüzyıl divan şiiri ozanı Nef'inin «Türk» kelimesini, öfkelenince, «yürü bre mel'un Türk!» biçiminde, küfür olarak, kullandığını, Naima tarihinde okuyoruz. Şimdi deyim ve atasözleri,

Kapını Türke, sırtını kürke alıştırma,
Türk danışmend olur, adam olmaz,
Türk'ün karnı doyunca gözü pabucunda olur.

Türk ne bilir bayramı,
Lak - lak içer ayranı.

Vah ol kürke ki bit düşe,
Vah ol eve ki Türk düşe

Bin Türk, bir turp.

Al turpu, vur Türke,
yine yazık o turpa!

Gerçi Anadolu Türk halkı da, bu Arap ve Acem hayranlığında benliği yitik okumuşlara «Türk'ün iti şehre gelse Farsça ürer» diye, hakettikleri cevabı vermişti ama, bu amansız savaş, bir atasözü ile kazanılamayacak kadar çetindi.

Demek ki, Nasrettin Hoca çalışmalarındaki başarısızlığın ilk sebebi, okur-yazarların onu adam yerine koymamaları, bilim çalışmalarında kaynak olacak yazılı belgelerde ona yer vermeyişleridir.

3) Nasrettin çalışmalarındaki başarısızlığın ikinci sebebi, bu çalışmalarda uygulanan yöntem yanlışdır. Bu-

nu açıklarken, Halide Edip ADIVAR'ın yazdığı «Maske ve Ruh» adlı fantezi piyesten şu konuşmayı alıyorum, Kişi oğlunun ruhu Azrail'e sorar : —Ben, benim, fakat bana benzeyen bu et, parçası kim? Azrail, şöyle cevap verir : — O senin masken!.... İşte bizim yerli ya da yabancı Nasrettincilerimizin çoğunluğu, Hoca'nın gerçek kişiliğini bırakıp, yıllar yılı bu «maske Nasrettin»le uğraşmışlardır. Böylece yöntem yanlış sürüp gittikçe gelişmiş, emekler boşa gitmiş, sonunda Nasrettin'in maskesi, mezar taşı, nüfus kâğıdı ile uğraşan bu anlayıştaki Nasrettinciler, yolsuz - yordamsız bir başarısızlık çıkmazında buluşmuşlardır. Zaten bu Nasrettin'in cesedini araştırma çabalarının bizde 300, Batıda 500 yıla yakın zaman içinde yürüdüğü bütün yol, bir arpa boyu değildir, bundan çıkaçak sonuç ise, aynı biçimdeki davranışların, gelecekte de aynı başarısızlığı sürdüreceğidir : Yok, Nasrettin'in mezar taşındaki 386 tarihi tuhaflik olsun diye ters yazılmışmış onu tersinden, 683 olarak okumalıymış, yok, Hoca'nın evinde misafir kaldığı Sarı Saltuk'un söylediği, çok ayıp, çok müstehcen sözler, tasavvuf dilinde «İman, amel, ihlas» anlamlarına gelirmiş.... Böyle lakırdıların, inceleme konularında baş köşeye oturtulmasının çağdaş bilim anlayışındaki anlam, en hoşgörölü deyimle, hafifliktir. Şimdi bana : — Hiç mi önemi yoktur bunların? diye sorulsa, şu cevabı veririm : — Bunlar, Nasrettin Hoca üzerine yazılacak bir biyografinin sonunda, ancak birer dip notu olabilirler.

Sırası gelmişken bir de Nasrettin Hoca hikâyelerini manzum yazma eğilimi üstünde duracağım : Fransız güldürü ve senaryo yazarı Sacha Guitry (1885 - 1957), hikâyeye anlatanlara birinci öğüt olarak şöyle der : «Anlatı biçimindeki bir güzel hikâyeye, yazılınca, değerinin üçte ikisini yitirir, çünkü bunlar okunmak için değil, anlatılmak

içindir» (65). Katılmak zorunluğunda olduğumuz bu görüş ortada iken, Nasrettin hikâyelerini yazmakla yetinmeyip, bir de manzum yazmaya kalkmak - mısralarda uyum, mısra sonlarında uyak (Kafiye) zorunlukları sebebi ile - sadece başarısızlığı göze almak anlamına gelir. Nitekim Orhan Veli'nin 70 Nasrettin Hoca hikâyesini manzum olarak yazdığı «Nasrettin Hoca Hikâyeleri» adlı kitap bile, ozanın güçlü sanat kişiliğine mukabil, bugünün yaşayan eserleri arasında anılmak mutluluğuna erişememiştir (66).

Şimdi bundan sonraki Nasrettin Hoca çalışmalarına verilecek yön konusu üzerinde durabiliriz : Nasrettin Hoca çalışmaları artık yeni bir anlayışla ele alınmalı, uzmanlar kendilerini bu «define arayıcısı» davranışından kurtarmalıdır, yani, şimdiye kadar olumlu bir sonuç vermeyen bu «Nasrettin Hoca'nın hayatını belgelemek» çabasından vazgeçilerek «Nasrettin'i Türk halkının kişiliğinde gerçekleştirmiş görmek» yolu yeğlenmelidir.

Bu anlayış benimsenirse, kitabın önsözünde kısaca belirttiğim gibi, Hoca tarihçiden çok folklorcunun (Halkbilimcisinin) araştırma konusu olacak, tarihçinin 76 yıllık bir ömürle sınırlı Nasrettin Hoca'sı yanında folklorcunun Nasrettin'i, her gün, yeni buluşlarla yeni değerler kazanacaktır.

Bu yeni tutuş ve davranış değişikliği sağlanınca, Nasrettin Hoca çalışmaları, bilim kurullarımızın, üniversitelerimizin çalışma konuları arasında yer alır, Nasrettin Hoca adına tiyatro ve operalar yazılır, bestelenir, böylece özlediğimiz olumlu sonuçlar elde edilmiş olur.

GERÇEK NASRETTİN HOCA HİKÂYELERİNİ AYIRMAKTA YARARLI KİMİ ÖLÇÜLER

1) Bir hikâyede sarhoşluk ya da içki varsa, o hikâye Nasrettin Hoca'nın değildir, çünkü Nasrettin Hoca, içkiyi günah sayan sünni Müslüman Türklerin gülmece tipidir.

2) Bir hikâyede ahmaklık, budalalık varsa ve o bir sıkıntıdan kurtulmak için aptallık taslamak, zekâyı gizlemek değilse, bu hikâye Hoca'nın değildir.

3) Hocayı mal - mülk, köle ve cariye sahibi gösteren hikâyeler de Nasrettin hikâyesi değildir. Çünkü Nasrettin Hoca hikâyelerinin özelliği, ömür boyu süren bir yoksulluğu yansıtmalarıdır.

4) Bir hikâyede çapkınlık, iffetsizlik, kadın ihaneti varsa, bu hikâye Nasrettin Hoca'nın değildir. Hoca'nın evlendikten üç ay sonra karısının doğurduğunu, Hoca'nın da bu çocuğa, dokuz aylık yolu üç ayda bitirdiği için, cüz kesesi aldığını anlatan hikâye, eski Arap kaynaklarında görülmüştür. (Cüz kesesi : İlkokul çocuklarının Kur'an cüz'lerini koyduğu torba.)

5) Bir hikâyede Hoca hasis gösteriliyorsa, o hikâye de gerçek Nasrettin hikâyesi olamaz, çünkü gerçek Nasrettin hikâyeleri hasisliği yerer : Av için tazı isteyen bir hasise, Hoca'nın semiz bir çoban köpeği götürüp : — İri-

liğine bakma, bu hayvan senin kapında, on güne kadar tazı haline gelir! dediğini anlatan hikâyeye gibi.

6) Bir hikâyede Hoca, maddi kuvvetle güçlü bir insan, çevik bir delikanlı canlılığında gösteriliyorsa, bu hikâyeye Hoca'nın olamaz, çünkü bizim Nasrettin Hocamız, güçlüklerini kol kuvveti ile değil, Dede Korkut gibi, aklı ile çözer (bkz. Bu kitabın «Nasrettin Hocalar» bölümünde sözü edilen «Buhara Serüvenleri» adlı filmin konusu).

7) Bir hikâyede dalkavukluk, iki yüzlülük, çıkarıcılık varsa, Hoca bir paşa ya da büyük adamın emrinde gösteriliyorsa, bu hikâyeye Hoca'nın değildir. Bunlar, kimi İncili Çavuş hikâyeleri gibi, yabancı kaynaklardan geçerek Hoca'ya yakıştırılmış hikâyeler olabilir.

8) Bir hikâyede Hoca dik başlı, dilediğini zorla yaptırabilen bir kişilikte gösteriliyorsa, bu hikâyeye de Hoca'nın değildir. Çünkü Nasrettin Hoca, güçsüz, fakara, yoksul insanın simgesidir.

9) Bir hikâyede tasavvuf, ezel ,ebed sorunları anlatılıyorsa bu hikâyeye Hoca'nın olamaz, çünkü gerçek Nasrettin hikâyeleri, tasavvufila ilgisiz, hatta çoğunlukla tasavvuf taslayanların karşısındadır. Böyle tasavvuf taslayan bir dervişin Hoca'ya : — Benim eşeğimin ön ayakları maşırıktı, (gün doğusunda) art ayakları magrupta (gün batısında)dır!.. demesine karşılık Hoca'nın : — Bre dah! de bakalım, bu eşek nereye gidecek? sorusunu yöneltmesi, onun kişiliğindeki bu özelliği belirtmektedir.

10) Son olarak, bir hikâyeye uzunsa, anlatılması dakikalar, okunması sahifelerce sürüyorsa, bu hikâyeye de gerçek Nasrettin hikâyesi değildir. Çünkü Nasrettin Hoca hikâyesinin özelliği, özdeyiş gibi kısa oluşu, diyeceğini, tek çizgide karikatür çıkaran sanatçı gibi, tek cümle, hattâ tek kelimeyle söyleyişidir.

S O N U Ç

Nasrettin Hoca, sanatının felsefesini hikâyeleri ile açıklayan değerli bir halk sanatçısıdır, ancak o, sanatının ürününü sunarken, müzikçiler gibi armoniyi, ressamlar gibi rengi, heykel yontanlar gibi mermer ya da tuncu değil, kendi yoksul hayatının olaylarını işlemiştir. Böyle olunca, onun kişiliğinde canlanan Anadolu Türk Halk Mizahı, yorgun bir zihnin düşüncelerini boşaltan, dilimizin güçlü bir deyimi ile, «lala - paşa eğlendiren» başıboş bir mizah değildir. Nasrettin Hoca mizahı, bunun tam aksine, Türk halkının sorunları ile beraber yürüyen, toplum eğitime yönelmiş, yapıcı bir mizahtır. Türk halkı, yüzyıllar boyunca, dertlerini bu mizahla avutmuş, sevinebildiği mutlu günlerde de, bu mizahın sevinci ile yaşamıştır.

Bu «Nasrettin Hoca sevinci ile yaşamak», hafif olmak, işleri şakaya almak demek değildir, sadece güler yüzü ciddiliğe engel saymamak, yani Türk halkı gibi, «Güler yüzle ciddi olmak» demektir.

NASRETTİN HOCA'DAN ÖRNEK HİKÂYELER (67)

I

Bir gün Nasrettin Hoca eşeğini kaybeder, komşularına : — Eşegimi bulup getirene : Eşegi, yeni semer ve yularını, üstündeki iki torba pirinci, öylece vereceğim! der. Komşular Hoca'ya : — Senin kârın ne oluyor bu işte? diye sorunca da : — Kayıp eşegi bulmanın sevinci, bana yeter de artar bile! cevabını verir.

II

Hoca'ya bir gece, rüyasında, dokuz akçe vermişler. Hoca : — Hiç olmazsa şunu on yapın! diye rica ederken uyanmış, bakmış ki avcunda hiçbir şey yok, yine gözlerini kapayıp elini uzatarak : — Getirin, verin, dokuz akçeye razıyım! demiş.

III

Nasrettin Hoca'ya : — Her sabah halkın kimi o yana, kimi bu yana gider, sebebi nedir? diye sormuşlar. Hoca : — Eğer hepsi aynı yöne gitseler, dünyanın dengesi bozulur, devrilirdi! cevabını vermiş.

IV

Bir ramazan günü içki içerken yakalanan birisine kadı 300 sopa vurulmasını emreder. Olay yerinde bulunan Nasrettin Hoca bu cezayı duyunca gülümser. Kadı

buna öfkelenerek : — 500 sopa! der. Hoca açıkça gülmeye başlar. Öfkesinden kendini kaybeden kadı bu sefer : 800 sopa! diye bağırır ve Hoca'ya : — Benim adaletimle alay etmekten utanmıyor musun? diye sorar. Hoca'nın cevabı şöyle : — Sen, bu hasta ve yaşlı adama önce 300, sonra 500, daha sonra 800 sopa vurulmasını emrettiğine göre, ya sopa yememişsin, ya da hesap bilmiyorsun!

V

Nasrettin Hoca öğütmek üzere değirmene buğday götürmüş. Sırasını beklerken, oradaki çuvallardan avuç avuç buğday alır, kendi çuvalına koyarmış. Değirmenci : — Ne yapıyorsun? deyince : — Ben budala bir adamım, aklıma eseni yaparım! cevabını vermiş. Değirmenci : — Madem budalasın, niye kendi çuvalından alıp başka çuvallara koymuyorsun diye sorunca da : — Budala dedim ama, o kadar da budala değilim! cevabını vermiş.

VI

Nasrettin Hoca'nın parasızlığını bilen bir komşusu, onunla eğlenmek için bir altın getirerek bozmasını rica eder. Hoca : — Bu altını bozamam, çünkü eksik der. adam : — Eksikine boz, razıyım! deyince de Hoca : — Bu altın o kadar eksik ki, sen üstüne iki akçe vereceksin! der.

Bu hikâyenin Batı mizahındaki benzeri şöyle : Hasislikleri ile ünlü İskoçyalılardan biri, elden düşme bir otomobil alacaktır. Bir dostu ona pazarlık etmesini, satıcının istediği paranın yarısını vermesini öğütler. İskoçyalı ile satıcı şöyle konuşurlar : — Kaça vereceksin? Sekiz bin lira! — Pahalı, ben ancak dört bin lira veri-

rim! — Çok az ama siftah olsun diye kabul ediyorum. — O zaman iki bin lira yeter sana! — Ben senin gibi müşteriye raslamadım hiç! Al götür arabayı, para istemiyorum.

İskoçyalının son teklifi Nasrettin Hoca'nınkine benzemektedir : — Mademki öyle, bir araba daha vereceksin! (68)

VII

Bir komşusu, Nasrettin Hoca'dan, vade ile ödenmek üzere, borç para ister. Fukaralığını bildiğimiz Hoca'nın cevabı şöyle olur : — Benden hem vade, hem para isteme, ben sana istediğin kadar vade vereyim, parayı da başkasından al!

VIII

Eskiden medrese öğrencileri, Recep, Şaban, Ramazan aylarında din öğretimi için köylere gider, buna karşılık geçim giderlerini sağlarlardı. Nasrettin Hoca da bu âdete uyarak bir köye gitmiş, ama çok hasis olan köylülerden umduğunu bulamamıştır. Bu sebeple yarı aç, yarı tok bir gününde va'zederken Hazreti İsa'nın dördüncü kat gökte olduğunu söyleyince bir kadın Hoca'ya sorar : — Hazreti İsa, dördüncü kat gökte ne yer, ne içer acaba? Hoca halinden yakınacak fırsatı bulduğuna sevinerek, şu cevabı verir : — Behey hayasız kadın! Dördüncü kat gökte, Allah'ın konuğu olarak, cennet nimetleri ile beslenen Hazreti İsa'nın ne yeyip içtiğini merak ediyorsun da, kaç aydır köyünüzde aç, susuz kalan biçare Hoca'nın ne yeyip içtiğini sormak niçin aklına gelmiyor?.. Köylüler bunun üzerine utanırlar ve Hoca'ya, gereken konukseverliği gösterirler.

IX

Asalak geçinmeyi alışkanlık edinen birisi Hoca'ya sıkça gelir, «Tanrı misafiri» olduğunu söyleyerek yardım istermiş. Nihayet Hoca, bu adamı kapıdan karşılayarak camiye götürür ve ona şöyle der : — Mademki Tanrı misafirisin, işte cami Tanrı'nın evidir, burada misafir ol, artık bana gelme!

X

Nasrettin Hoca'nın karısı ölmüş, Hoca pek üzülmemiş, bir süre sonra eşiği ölünce Hoca günlerce yas tutmuş. Komşular : — Ayıp değil mi, karın öldüğü zaman bu kadar, üzülmemiştin! diye kınamışlar. Hoca komşulara şöyle demiş : — Karım öldüğü zaman hepiniz gelip : — Üzülme, biz sana ondan iyisini, güzelini buluruz diye söz vermiştiniz, ama eşek öldüğünden beri hiçbiriniz böyle bir teselli vermedi, üzülmede haklı değil miyim?

XI

Hoca bir gün, yalın ayak çift sürerken ayağına kocaman bir diken batmış. Bu yüzden derisi parçalanan ayağını bezle sardıktan sonra, Hoca şöyle demiş : — Bereket versin yeni pabuçlarımı giymemiştim! (Bu kitabın «Nasrettin Hoca'da kara Mizah» bölümüne bakınız.)

XII

Bir gün Hoca'nın mollaları (din dersi öğrencileri) hamamda Hoca'ya : — Kim bizim gibi yumurtlayamazsa, hamam paralarını o ödeyecek! dedikten sonra, hepsi, önceden hazırladıkları birer yumurtayı gösterirler. Nasrettin Hoca da sesinin olanca gücü ile, Ku-ku-ri-ko! diye

bağırdıktan sonra : — Bu kadar tavuğa elbette bir horoz gerekir! diyerek kendini müşkül durumdan kurtarır.

XIII

Bir hırsız, Hoca'nın eşeğini çalmış. Komşular : «— Hırsız, eşeği bağlamadığın için çaldı!» ya da «— Ahırın kapısını kilitleseydin eşek çalınmazdı!» gibi sözlerle, bütün suçu Hoca'ya yüklemişler. Hoca, hepsini dinledikten sonra şöyle demiş : — Evet, bütün bunlar benim suçum! Ama siz de isnaf edin, hırsızın hiç mi suçu yok bu işte?

XIV

Bir komşusu Hoca'ya : — Sende kırk yıllık sirke var mı, ilaç yapacağız! diye sorar. Hoca : — Var; der. Komşu : — Biraz ver misin diye sorunca da, Hoca : — Vermem, çünkü her isteyene verseydim, kırk yıllık sirke olmazdı! cevabını verir.

XV

Bir köylünün keçisi uyuz olmuş. Köylü keçiyi Hoca'ya getirerek : — Hoca, senin nefesin uyuz illetine iyi gelirmiş, şu keçiye bir nefes et; demiş. Hoca : — Olur, nefes ederim ama, sen de keçinin uyuz yerlerine katran sürmelisin! öğütünü vermiş. (Kimi değişimlerde bu hikâyenin Hoca yerine Hazreti Ali'ye mal edildiği görülmüştür.)

XVI

Hoca, misafir kaldığı handa, tavandan, kirişlerden çatırtılı sesler duyduğunu han sahibine söyler. Hancı :

— Sen hocasın, bilirsin ki bütün eşya Allah'ın adını zikreder, duyduğun sesler, binanın Allah'ı zikretmesidir! der. Hoca'nın cevabı şöyle : — İşte ben de bu eski bina, Allah'ı zikrederken birdenbire coşar da secdeye kapanır diye korkuyorum.

XVII

Ödünç aldıklarını geri vermemeyi âdet edinen komşulardan biri Hoca'dan, çamaşır sermek için ip ister. Hoca : — Veremem, çünkü iplere un serdim, kurutuyorum! der. Komşu : — Hiç ipe un serilir mi? diye sorunca da, Hoca : — Vermeye gönlüm olmayınca, ipe un serilir! Cevabını verir. (Bu hikâye İngiliz mizahında şu biçime giriyor : Bir komşusu İskoçyalıdan çimen biçme makinesini ister. İskoçyalı : — Veremem, çünkü yarın kızım sınava girecek! der. Komşu : — Kızının sınavı ile çimen biçme makinesinin ne ilgisi var? diye sorunca da İskoçyalı : — Çünkü makineyi sana vermek istemiyorum! Cevabını verir.

XVIII

Hocayı bahçesine hurma dikerken gören bir tanıdığı : — Yaşlısın, sen bu hurma yetişinceye kadar ölürsün! demiş. Hoca da : — Ben başkalarının diktiği hurmalardan yedim, benden sonrakiler de benim hurmalarımı yesinler! cevabını vermiş. (Bir değişimde bu hikâye âdil Nuşirevan'la bir köylü arasında geçmiş olarak söylenir ve köylünün cevabı üzerine Nuşirevan'ın bahşış verdiği, köylünün de bu bahşışı» fidanın hemen meyve verdiği» biçiminde yorumladığı belirtilir.)

XIX

Bir handa bir gece kalıp dört yumurta yiyen bir yol-
cudan hancı binlerce lira para ister, sebebini de : — Sen
bu dört yumurtayı yemeseydin onlar dört tavuk olacak,
o tavuklardan yüzlerce yumurta, o yumurtalardan binler-
ce civciv üreyecekti! biçiminde açıklar. Yolcu mahkeme-
ye baş vurur, hâkim de sorunu çözmek için Nasrettin Ho-
ca'yı çağırır. Hoca mahkemeye biraz gecikerek gelir ve
niçin geciktiğini soran kadiya : — Bahçeme leblebi eki-
yordum! cevabını verir. Kadı : — Hiç pişmiş nohut olan
leblebi, ekilir de ürün verir mi? deyince Hoca : — Öyle
ise bu hancı, pişmiş dört yumurtadan binlerce civcivle ta-
vuğu nasıl çıkarıyor, kendisine bir sor bakalım! diyerek
yolcuyu kurtarır.

XX

Hoca iki okka et alıp evine yollar. Karısı bu eti sev-
dikleri ile yedikten sonra akşam Hoca'ya sade su ile piş-
miş bir pilav çıkarır. Hoca eti sorunca da : — Hepsini
kedi yedi! der. Hoca hemen kediye tartar, kedi tam iki
okka gelir. O zaman Hoca karısına su soruları yöneltir :
— Eğer bu tarttığım et ise, kedi nereye gitti, eğer kedi
ise, et nerede?

KAYNAKÇA VE NOTLAR

- (1) Nasrettin Hoca gülmeccesinin özellik ve niteliği üzerinde ayrıca duracağım.
- (2) Türk Medeniyeti Tarihi, Ziya Gökalp. İstanbul. 1926 (1341). Sahife : 68
- (3) Cihan Tarihinin Umumi Hatları H.C. Wels. cilt II, sahife : 65. Akropol müzesindeki gülümseyen kadın heykelinin fotoğrafı.
- (4) Aynı eser cilt II. sahife : 137, 129. Birmanya'nın Mandaley ve Pegu şehirlerindeki Buddha heykellerinin fotoğrafları.
- (5) Tarih-i Umumi. Ahmet Refik. cilt : III. Sahife : 281. İstanbul. Kitaphane-i İslam ve Askeri 1328 (1912)
- (6) İzahlı Eski Metiler Antolojisi. Şükrü KURGAN. Ankara Maarif Matbaası. 1943. Sahife : 20, 21.
- (7) Aynı eser. Sahife : 38, 39
- (8) Aynı eser. Sahife : 38-49.
- (9) Le Rire. Henri BERGSON. Paris. 1950. 97. Baskı. 153 sahife.
- (10) Les Chefs - d'oeuvre du Rire Önsöz. Jacque Sternberg. Paris. 1966. Sahife : 11.
- (11) Cihan Tarihinin Umumi Hatları. H.C. Wels. Cilt : II .Sahife : 79.
- (12) Humour 1900 Jean -Claude carrière'in sunuş yazısı ile. Paris. 1963 Flammarion kitabevi. 307. sahife.
- (13) Anthologie de l'humour Noir. André Breton. Paris. 1966. 592. sahife.
- (14) Evliya Çelebi Seyahatnamesi cilt : III. Sahife : 16 - 17. İstanbul. İkdam matbaası. 1314 (1898)

- (15) Akşehir, İbrahim Hakkı Konyalı. İstanbul. 1945. Sahife : 723.
- (16) La Grande Encyclopédie. Nasreddin. Cilt : XVI. Sahife : 302.
- (17) Encyclopédie de l'İslam, Cilt : III. Sahife : 936.
- (18) R. Basset : Recherches sur Djeha et les anecdotes qui lui sont attribuées. Paris. 1892. Sahife : 1 - 79, 183 - 87.
- (19) İslam Ansiklopedisi'nde Prof. Bayraktareviç'in makalesi.
- (20) Der Hodscha Nasreddin. Albert Wesselski. 1911. Weimar.
- (21) Hodscha Nasreddin. Ein türkischer Eulenspiegel. Otto Spies. Berlin. Sahife : 5 - 13.
- (22) Cumhuriyet Gazetesi. 23 Kasım 1940. İ.H. Danişment'in makalesi.
- (23) Akşehir, İbrahim Hakkı KONYALI. 1945. İstanbul Nümune Matbaası. Sahife : 734 - 755.
- (24) Aynı eser. Sahife : 461-753.
- (25) Quelqu'un Troubla La Fête. Leonid Soloviov. Edition Nagel. Paris. 1946. 334. Sahife.
- (26) La Littérature Chinoise. Revue trimestrielle. 1965. B.P. 399. Pekin Chine.
- (27) bkz. Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, 1965 Temmuz sayısında İsmail Hâmi Danişment'in makalesi.
- (28) bkz. Ilgaz Dergisi. Yıl : 2, sayı 23. Prof. Mariya Dukanoviç'in makalesi.
- (29) bkz. Ilgaz Dergisi. 1964 Ağustos sayısı. Belgrat Üniversitesi'nde Asistan Dr. Liyubinka Raykoviç'in makalesi.
- (30) Quelqu'un Troubla la Fête. Leonid Soloviov. Paris. 1946. Nagel yayınevi. 334. sayfa.
- (31) La Littérature Chinoise, Revue trimestrielle. 1965. B. P. 399. Pekin. Chine.
- (32) Türk Kültürü Araştırmaları Nasrettin Hoca Bibliyografyası. Perihan Arbak. Ankara. 1964. Yıl : 1, sayı : 2, 14. Sahife.

- (33) Les Paroles remarquables, les bons mots et les maximes des orientaux. Antoine Galland. Paris. 1694. Sahife : 16, 17, 18.
- (34) Histoires, Contes et Fables. Dominique Fornetty, Paris Milli Kütüphanesi, Türkçe yazmalar. Nu : 947.
- (35) Nasreddin Hodsa Tréfai. Kunos Dr. İngnæz. Letaif-i Nasreddin Hoca. Budapest. 1899.
- (36) Der Hodcha Nasreddin. Wesselski - Albert. Weimar. 1911. Edition Alexander Duncker.
- (37) Der la Littérature populaire Turque. Edmond Saussey. Paris. 1936.
- (38) Nasreddin Hodja et ses histoires Turque. Jean-Paul Garnier. Paris 1958. 185. Sahife.
- (39) Letaif-i Lamii. Paris, Milli Kütüphane. Türkçe Yazmalar. I. 418, 419.
- (40) Tanzimata Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Numuneleri. Sa-dettin Nüzhet, İstanbul. 1931. Sahife : 389, 390.
- (41) 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı .Prof. Pertev Naili BORA-TAV. İstanbul, 1967. Gerçek yayınevi. Sahife : 91 - 99.
- (42) Nasrettin Hoca. Köprülüzade Mehmet Fuat. İstanbul, 1926. Kanaat Matbaası. 238. Sahife.
- (43) Letaif-i Hâce Nasr-üd-din. Behai-Veled Çelebi. İstanbul, 1926. İktbal Kütüphanesi. IV. tabı. 273. sahife
- (44) Maske ve Ruh. Halide Edip ADIVAR. İstanbul. 1945. Remzi Kitabevi. 96. Sahife.
- (45) Nasreddin Hoca. Ercüment Ekrem TALU. İstanbul 1958. Maarif Matbaası. 223 Sahife.
- (46) Nasrettin Hoca. Kemalettin Şükrü. İstanbul. 1931. Kanaat Kütüphanesi. 80. Sahife.
- (47) Nasreddin Hoca. Abdülbaki GÖLPINARLI. İstanbul, 1961. Remzi Kitabevi. 111. Sahife.
- (48) Bütün yönleri ile Nasrettin Hoca. Erdoğan TOKMAKÇIOĞ-LU. Ankara, 1981. Kültür Bakanlığı yayımı, 1981. 263. Sahife.

- (49) Bütüncül Türk Budun bilimine doğru. y. rof. Seyfi Karabaş. Ankara. 1981. O.D.T.Ü. Fen ve Edebiyat Fakültesi yayını.
- (50) Öğretmen - yazar, Ilgaz Dergisi sahibi İsmail KARAAHMET OĞLU.
- (51) Ali Esat BOZYİĞİT. Araştırmacı yazar. Halk Kültürü Dergisi. Nasrettin Hoca yazmaları üzerine.
- (52) Zekai YİĞİTLER. Araştırmacı yazar. Nasrettin Hoca'dan Şakalar, Şiirler. İstanbul. 1978. Ağaoğlu Basımevi. 20. Sayfa.
- (53) Nasr'Eddine et son Epouse. Roman, Pierre Mille. 1924. Paris, 285. Sahife.
- (54) Sottisier de Nasreddin Hodja. J.A. Decourdemanche. Bruxelles, 1878. 321. Sahife.
- (55) Tales of Nas-ed-din Khodja. Henri D. Barnham. London (Sir Valentine Chirol'un önsözü ile) 1923.
- (56) Ezop (Esope) : İsa'dan önce VI - VII. yüzyıllarda yaşamış, yarı masalımsı kişilik, filozof ve fable yazarı, Xantus'un kölesi iken sonradan özgürlüğü bağışlandı, daha sonra ağır taşlamalarına öfkelenen Delfliler tarafından öldürüldü. Çirkin, kekeme ve kamburdu. XIV. yüzyılda İstanbul'da rahip Planude Ezop'un hikâyelerini topladı ve nesir olarak Yunanca yazdı.
- (57) Diyojen : İsa'dan önce 413-327. Sinop'ta doğdu. Zenginliği ve toplum alışkanlıklarını hor gören bu Yunan filozofu, Büyük İskender'in - Ne istersen vereyim, sözüne karşılık : — Gölgе etme, başka ihsan istemem, cevabı ile ünlüdür.
- (58) Aristo : İsa'dan önce 384-322, Büyük İskender'e hocalık eden Yunan filozofu.
- (59) Letaif-i Hoca Nasreddin. Bahai - Veled Çelebi. Sahife : 184 - 185.
- (60) Batı'dan fıkralar. Vecahat AKYOL . Ş. İMRE. İstanbul, 1927. Sayfa : 36.
- (61) A Batons Rompus. Marianne Maurer, Genève, 1943. Sahife : 61.

- (62) Aynı eser. Sayfa : 69
- (63) Les Meilleurs Histoires de Marius. Paris. 1951. Sahife : 48.
- (64) Aynı eser. Sahife : 28
- (65) Les Meilleures Histoires Parisiennes. Paris. 1951. Sahife : 7
- (66) Nasrettin Hoca Hikâyeleri. Orhan Veli KANIK. İstanbul. 1940. Doğan Kardeş yayını.
- (67) Örnek olarak sunduğum bu hikâyelerin kesin olarak Nasrettin Hoca hikâyesi oldukları iddia edilemez. Türk halk zekâsının ortaklaşa ürünü olan bu hikâyeleri seçerken, onların sadece «Nasrettin Hoca'ya yakışır» olmalarını yeter gördüm.
- (68) De-ci, De -là. Marianne Maurer. 1939. Payot kitabevi. Sahife : 44.

NASRETTİN HOCA

Nasrettin Hoca, yalnız Anadolu Türklüğünün değil, bütün Türk âleminin, ayrıca Balkan ve Batıların da tebessüm kaynağı olmuş, kişiliği Çin sınırını aşan bir boyut kazanmıştır.

Gerçek hayatı ve kişiliği yanında, Hoca'nın fıkralarına göre de ayrı bir kişiliği vardır. Hoca, Orta Çağ Anadolu'sunun tipik bir kasabâlisidir. Gülyüzlü, şakacı, babacan kişiliğinin çevresinde, karısı, oğlu, sonra komşuları, kasaba çocukları, esnaf, köylüler, bütün bir insanlık döner durur. Eşeği Hoca'dan hiç ayrılmaz, eşeği ile ilgili fıkralar en güldürücü olanlardır. Hoca'nın yoksulluğunu da en iyi bu fıkralar yansıtır.

Nasrettin Hoca fıkraları, ince bir mizah içinde safdillliği alaya alır, pratik yaşayış için gerekli niteliklere üstün değer verir. Hayat mücadelesinde akla, uyanık zekâyâ hazırcıvaplığa öncelik tanır. İnsanlarla hoş geçinmeyi, kötü kadere gülyüz göstermeyi öğütler, bütünyle fıkralarında çirkinlik ve kabalık yer almaz. Şakaları, nükteleri kimseye batmaz, öğütleri yapıcıdır. Fıkraları eğlendirici ve düşündürücüdür.

Sükrü Kurgan'ın titizlikle hazırlamış olduğu bu kitap, zevkle okunacaktır.

ISBN 975-17-1457-5

9 789751 714572

200.000 TL.